

TÓTH IMRE

Kánya Kálmán útja a külügyminiszteri szélig

Kánya Kálmán a két háború közötti magyar külpolitika egyik legfontosabb szereplője, 1933–1938 között pedig hivatalos irányítója volt. A miniszteri tárca birtokosaként – elődeitől eltérően – gyorsan meghatározó szerepet vívott ki magának. Korábban ugyanis a magyar külpolitikai érdekek szószólója a kormányfő volt, 1933 februárjától 1938 novemberéig azonban Kánya egyéni külpolitikai látásmódja jutott kifejezésre, ami később diszharmonikussá tette a miniszterelnökhöz fűződő viszonyát.¹ Kánya igazi self-made man volt a magyar külpolitikában. A diplomáciai testületekben lezajló általános demokratizálódási folyamat hullámán emelkedett a magasba.² Nem voltak arisztokrata ősei, sőt még kismemesi elődökkel sem büszkélkedhetett, megjelenésében, magatartásában azonban kétségtelenül rejlett némi arisztokratizmus.³ Magabiztos fellépése mögött csak csekély örökölt vagyon állt, amelyre pedig a költséges diplomáciai pályán nagy szükség lett volna. Kánya ennek hiányát szorgalommal és rátermettséggel pótolta. Kiemelkedésében mégis az I. világháború utáni változások, az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése játszotta a fő szerepet.

Az indíttatás

Kánya Kálmán Sopronban született. Noha a várossal való közvetlen kapcsolata hamar véget ért, személyiségének alakulásában jelentős szerepet játszott az az intellektuális örökség, mely még a 19. század vége felé, sőt a 20. század elején is közvetlenül tapasztalható volt a városban. Kollégája és beosztottja, az erdélyi

1 *Pritz Pál*: Döntési folyamatok a magyar külpolitikában. In: Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok. Szerk. uő. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1995. 229–230.

2 Meg kell jegyeznünk, hogy a származás önmagában még nem jelentett előnyt az előrelépésben. A hivatal vezetőinek kiválasztásában a tehetség és az alkalmasság volt az elsődleges szempont. A diplomáciai szolgálat összetételéről, mobilitási jellemzőiről Pritz Pál számos tanulmánya tájékoztat. Ld. *Pritz Pál*: Arisztokraták a magyar külügyi szolgálatban (1918–1944). In: Magyar diplomácia i. m. (1. jz.) 19–36.; *Uő*: Hazánk és a nagyvilág. A magyar külügyi szolgálat története az első polgári korszakban (1867–1948). In: Az a „rövid” 20. század. Történetpolitikai tanulmányok. Szerk. Pritz Pál. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 2005. 67–114.

3 Kánya apja ügyvéd, anyja tehetős soproni család sarja volt. Ősei közül Kania Mátyás 1805-ben szerzett polgárjogot Sopronban. Fia, Nándor (a külügyminiszter nagyapja) 1831-től külső tanácsos, tribunus, majd 1848-tól a belső tanács tagja. 1861–1867 között polgármester. *Házy Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Akadémiai, Bp., 1982. 203.

származású – Kánya által karrierjében gátolt, így vele szemben elfogult, önérzetében sértett – Hory András több helyen is felpanaszolja, hogy Kánya lekicsinylően beszélt az ő szülőföldjéről, Erdélyről, ahol ugyan sohasem járt, ám folyamatosan összehasonlítgatta azt a nyugat-magyarországi részekkel. (Érdemes mindjárt hozzátenni, hogy az anyai és apai ágon egyaránt nemesi származású Hory gondolkodását az a romantikus függetlenségi érzésvilág hatotta át, ami egyszersmind szembe is helyezte őt a világpolgár szellemiséggel jobban átítatott ballhausplatzi külügyi tisztviselőkkel, így Kányával is.) Ezt a vidéket, illetve ennek lakosságát – különösen ami a kulturális viszonyokat illeti – erősen túlértékelté és magasan a többi országrész fölé helyezte – írja Hory.⁴

Sopronból a külügyminisztérium felügyelete alatt álló bécsi Keleti Akadémiára került. A Monarchia egyik legelső iskolájában konzuli tisztviselők, tolmácsok képzésével foglalkoztak. A főleg kereskedelmi és gazdasági ügyeket intéző konzuli hivatalnokoknak a francia diplomáciai nyelv ismerete nem volt elégséges. Munkájukhoz elengedhetetlennek számított a helyi és más idegen nyelvek elsajátítása. Az akadémiára való bejutás feltétele volt a német nyelv tökéletes tudása, de kötelező volt az olasz és – 1867 után – a magyar is.⁵ Az 1898-tól keleti és nyugati szekcióval működő intézményben az idegen nyelvek mellett diplomáciatörténeti, földrajzi, történelmi és nemzetközi jogi ismeretek oktatására összpontosítottak. Az iskola a tudományos és nyelvi ismeretek átadása mellett nagy hangsúlyt helyezett a jó megjelenés, a viselkedés, protokoll és a jó modor elsajátítására.⁶ Hory András szerint a növendékekbe – akik között az iskolában és annak befejezése után, az életben is nagyon szoros köteléket teremtett a több éves együttlét – mélyen beleivódott az *esprit de corps*, azaz a testület szellemisége, mely életre szóló hatással volt a kiválasztottakra. Kánya is csak olyanokat engedett igazán közel magához, akiknek közülük volt a „bécsi iskola” miliójéhez. Különös módon azonban még hozzájuk is csupán afféle kutya-macska barátság fűzte. Jellemző, hogy jóval később Pauler utcai lakását megosztotta ugyan egykori bécsi iskolatársával, a külügyminisztérium pénzügyeit intéző, sokak által nem szeretett Nuber Sándor főkonzullal, de vele is folyton kellemetlenkedett.⁷ Távolságot tartott rokonaitól is; családi viszonyairól mindent elárul Hory előtt tett kijelentése, mely szerint vagyó-

4 Ezt azzal is megtoldotta, hogy Kánya Sopron és környéke kivételével alig ismerte a hazáját és népét. Ez a vélekedés általános volt az egykori közös apparátusból érkezettekkel kapcsolatosan. Kánya személyéről rendkívül részletes – ám nem elfogulatlan – ismertetést olvashatunk Hory András visszaemlékezéseiben. A memoár kéziratát a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára (= MTAK) őrzi (MTAK MS 10.864/1-10.), a legfontosabb részleteket Pritz Pál rendezte sajtó alá. Ld. *Hory András*: Bukaresttől Varsóig. S. a. r., bev., jegyz. Pritz Pál. Gondolat, Bp., 1987. 386., 390.

5 Kánya a magyar mellett németül és franciául beszélt tökéletesen, kielégítő angol és spanyol nyelvtudással rendelkezett, de olaszul, valamint oroszul is értett. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNLOL), Külügyminisztérium (= KÜM), Elnöki Osztály K 59. 1921-7/a. t. fol. 416.

6 *Heinrich Pfusterschmid-Hardenstein*: Die Orientalische- und spätere Konsularische Akademie 1848–1918. Eine frühe Fachschule im Zeitalter der Industrialisierung. In: 250 Jahre. Von der Orientalischen zur Diplomatischen Akademie in Wien. Hrsg. Oliver Rathkolb. Studien Verlag, Innsbruck, 2004. 77–101.

7 *Hory A.*: Bukaresttől i. m. (4. jz.) 68–69.

nát egyszer majd hűséges inasai öröklék.⁸ E tanulmányban nem térünk ki privát kapcsolataira és – egyébként zárkózott – magánéletének ügyes-bajos dolgaira. A számos protokolláris, társasági rendezvényen való megjelenés, reprezentálás kívánalmainak, amelyek a diplomáciai parketten elengedhetetlenek számítottak, eleget tett, talán nem is kellettlenül, elsősorban azonban a külpolitika koncepcionális kérdései kötötték le a figyelmét.

Út a diplomáciai karrier felé

Kánya 1892-ben tette le a konzuli növendéki vizsgát. 1895-ben a fiumei magyar királyi tengerészeti hatósághoz került, ahol az ott működő ipari és kereskedelmi kamarához osztották be. Ezután Konstantinápolyba helyezték, ahol 1896-tól alkonzulként működött. Ezt még abban az évben Szaloniki, majd 1898-ban Moszkva követte. 1899-ben ideiglenesen a szentpétervári konzulátus vezetésével bízták meg, de irányította a kijevi és az odesszai kirendeltséget is. 1904-ben konzullá nevezték ki, és a montenegrói Cetinjében működő konzulátus irányítását bízták rá. 1905-től a konzuli beosztását elhagyva előrelépett, és a közös külügyminisztérium fogalmazói karában teljesített szolgálatot. Harmincöt éves korára tehát több helyen, közöttük három fővárosban is megfordult külügyminisztériumi alkalmazottként. A balkáni, kijevi vagy odesszai külszolgálat ugyanakkor nem számított tekintélyes karrier alapjának. Kánya feladata a közös külügyminisztérium apparátusában, majd a konzuli szolgálatban is adminisztratív jellegű volt. Akták tömegei mentek át a kezén, mire a szorgalmát felismerték és átléphetett a diplomáciai karba. Későbbi életpályája alapján feltételezhető, hogy a diplomáciai feladatok iránt érdeklődő ember volt, s mint ilyen, nem lehetett számára érdektelen a Keleten eltöltött idő. Az európai nagyhatalmi pozícióját elvesztő Ausztria–Magyarország számára a német egység létrejötte után a Balkán maradt az egyetlen aktivitási terület, ezért Kánya ottani megbízásai a tájékozódás szempontjából egyáltalán nem voltak jelentéktelenek. Beosztásaiból adódóan elsősorban olyan kapcsolatokkal rendelkezett, melyek keleti, délkeleti irányokba mutattak. Tájékozott volt ugyanakkor a Balkán, illetve – Bécs és Berlin szoros kapcsolatának köszönhetően – Németország ügyeiben is.⁹ E két területen az elkövetkező két-három év során szerzett még komolyabb jártasságot.

1909-ben udvari, 1910-ben miniszteri tanácsossá nevezték ki, s ugyanettől az időtől a közös külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője lett. A kinevezés előzményei a szentpétervári konzulátusáig nyúlnak vissza. Ekkor került ugyanis közelebbi kapcsolatba Alois Lexa von Aehrenthal báróval, az Osztrák–Magyar

⁸ Uo. 411.

⁹ Erre utal Gratz Gusztáv politikus, diplomata, egykori külügyminiszter is, aki a két háború közötti korról írt szintézisében tekintélyes terjedelmet szentel Kánya személyiségének bemutatására. Ld. *Gratz Gusztáv: Magyarország a két háború között*. Szerk., jegyz., utószó: Paál Vince. Osiris, Bp., 2001. 257–263.

Monarchia ottani nagykövetével, aki híres volt arról, hogy nyitott szemmel figyelte és pártfogolta arra érdemes munkatársait.¹⁰ Jó érzéke volt ahhoz is, hogy a zárt diplomáciai rendszer működését mintegy kívülállóként is megfigyelje, és utat nyisson az ígéretes tehetségeknek. Ez a törekvése összhangban állt azzal, hogy a modern külügyi szolgálatok létrejötte lebontotta a konzuli és a diplomáciai ág között emelt korábbi válaszfalat. Aehrenthal szentpétervári tartózkodása idején szemelte ki magának Kányát, akinek előmenetele ezután szorosán kötődött az idős diplomata személyéhez.¹¹

Elődjétől merőben eltérő vérmérsékletű és habitusú volt Leopold Berchtold gróf, 1912-től Aehrenthal utóda a közös külügyminiszteri székben, aki kötelességszerűen, de komolyabb ambíciók nélkül látta el a hivatalát. Mellette Kányának nagyobb lehetőségei támadtak arra, hogy egyéni becsvágyától hajtva cselekedhessen.

A sajtóügyeket irányító tisztviselő a miniszter egyik legbensőségesebb munkatársa volt. Allása elsősorban adminisztratív, egyúttal bizalmi jellegű volt, ami politikai karaktert is kölcsönzött neki. A sajtófőnök természetesen az aktuális külpolitikai irányvonalnak megfelelően tevékenykedett. A külügyminisztérium V. osztálya alá rendelt, úgynevezett Literarische Bureau-t már az 1860-as évektől megszervezték abból a célból, hogy a külügyminisztérium sajtókapcsolatait ápolja, illetve hogy a minisztérium politikai irányvonalának sajtótámogatását elősegítse. A hivatal jelentősége az 1880-as évektől anyagi és személyi okok miatt visszaszorult ugyan, de a századfordulóra visszaszerezte korábbi befolyását. Ebben szerepet játszott Dóczy Lajos¹² és utóda, Emil Jettel von Ettanach,¹³ aki mögött Kánya már 1905 óta a második embernek számított a hivatalban.¹⁴ A közös külügyminiszter sajtófőnökeként Kánya három évet töltött el a Ballhausplatzon, erőteljesen befolyásolva a médiát.¹⁵ Az osztály vezetői a pénzeszközök felhasználása során meglehetősen nagy szabadságot élveztek, a nagykövetségek és a sajtó propagandamunkájának támogatását viszonylag rugalmasan végezték. A mindenkori sajtófőnök rendelkezésére speciális összegek álltak „titkos sajtócélokra”. Az

10 Többek között Musulin Sándor, Georg Franckenstein, Leopold Adrian-Werburg köszönhették előmenetelüket a későbbi külügyminiszternek.

11 Kánya később igen elismerően nyilatkozott Aehrenthalról. A legtehetségesebb, legokosabb diplomatának tartotta, aki a legerélyesebben képviselte országa érdekeit. Felmagasztalásában persze szerepet játszott, hogy Aehrenthal szabadította meg Kányát a konzuli munka robotjától. MNLOL K 429 Sajtólevéltár. Kozma Miklós iratai, Feljegyzések 1920–1924. fol. 68. Kozma feljegyzése Kányával történt beszélgetéséről (Séták Kánya Kálmánnal, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjével), Wildungen, 1923. július.

12 Dóczy 1871–1875 között, majd pedig 1895-től 1904-ig állt a sajtóosztály élén. *Heinz Alfred Gemeinhardt: Deutsche und österreichische Pressepolitik während der Bosnischen Krise 1908/09.* Matthiesen, Hamburg, 1980. (Historische Studien 437.) 51.

13 Von Ettanach bukását, és annak révén Kánya kinevezését a nagy visszhangot keltő ún. Friedjung-per idézte elő. *Gemeinhardt, H. A.: Pressepolitik i. m.* (12. jz.) 406.

14 Uo. 51.

15 *William D. Godsey: Aristocratic Redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War.* Purdue University Press, West Lafayette (Ind.), 1999. 166.

ebben rejlő lehetőségeket éppen Kánya igyekezett legteljesebben kihasználni.¹⁶ A magyar sajtóra fordított minden addiginál rendszeresebb anyagi támogatás már a kinevezése előtti időből is dokumentálható.¹⁷

1913. október 15-én rendkívüli követnek nevezték ki, és Mexikóba akkreditálták.¹⁸ Noha a távoli és Ausztria–Magyarország külpolitikai érdeklődésében periferikus helyet elfoglaló Közép-Amerika szintén nem tartozott azok közé a helyek közé, amelyek a legnagyobb szakmai presztízst biztosították az oda küldött diplomatáknak, a rendkívüli követi státusz Kánya számára akár a karrier elérhető legnagyobb magaslatát is jelenthette. Az osztrák–magyar misszióvezetők közé ugyanis csupán kapcsolati alapon, jó politikai helyezkedéssel nem lehetett bekerülni.¹⁹ A kinevezés Kánya szakértelmének, jó politikai érzékének szólt ugyan, de az Osztrák–Magyar Monarchia külügyi vezetése nem kívánt első vonalbeli diplomatát küldeni Mexikóba. Berchtold külügyminiszter számára Kánya éppen megfelelőnek látszott a posztra, de források szólnak arról is, hogy az úgynevezett Prochaska-ügy kapcsán megingott vagy legalábbis kényelmetlenné vált a személye. Az affér 1912 őszén nagy port vert fel a sajtóban. Miután ugyanis a szerb hadsereg bevonult a koszovói Prizrenbe, megszakadt a kapcsolat Oskar Prochaskával, az ottani osztrák konzullal. Osztrák, majd külföldi lapokban is több hamis híradás jelent meg a konzul fogva tartásáról, sőt állítólagos erőszakos kasztrációjáról. A híresztelések háttérében a bécsi sajtót instruáló Kánya állt, aki heves szóváltásba keveredett az ügy miatt tiltakozó szerb követtel.²⁰ Noha a prizreni hírek cáfolata már november második felében megérkezett a Ballhausplatzra, a sajtóosztály még hetekig nem cáfolta hivatalosan a pletykákat, sőt hagyta, hogy a rémhírek tovább keringjenek a nyilvánosság körében.²¹ Ezzel lehetőséget adott a sajtónak arra, hogy hetekig tárgyalja a Szerbiát uraló vad és barbár állapotokat. Mivel a követi kinevezés és a Prochaska-affér között csaknem egy év telt el, korántsem bizonyos, hogy közvetlenül ez a kínos ügy okozta volna Kánya elmozdítását. Az osztrák és a nemzetközi sajtó mindenestre hevesen támadta őt. Egyrészt azzal vádolták, hogy saját szakállára cselekszik, másrészt azt vetették a szemére, hogy az általa vezetett hivatal a trónörökös játékszerévé vált, ahelyett hogy munkáját a külügyminisztérium érdekeinek rendelte volna alá. Berchtold – hogy ezeket a vádakot eloszlassa vagy a zavartalan működés látszatát fenntartsa – már 1912 decemberében nyilvánosan

16 Két év alatt 22 400 koronát használt fel kül- és belföldi (kiváltképpen a magyar) újságírók befolyásolására. *Gemeinhardt, H. A.*: Pressepolitik i. m. (12. jz.) 52.

17 Ulrich von Brockdorff-Rantzau budapesti német főkonzul ezt már két hónappal az előtt jelentette, mielőtt Kánya 1910. április 24-én hivatalosan átvette a Literarische Bureau vezetését. Uo. 169. jz.

18 Kánya mexikói éveiről ld.: *Anderle Ádám–Kozári Mónika*: A monarchia utolsó követe. Kánya Kálmán Mexikóban 1914–1919. Szeged, 1990. (2. kiad.: 1996.; a mexikói kiadás: *Un húngaro en la revolución mexicana*. Kálmán Kánya. Edamex, México, 1999.)

19 Az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciájának személyi kérdéseiről, a (kül)szolgálati karrier részleteiről ld.: *Diószegi István*: A külpolitikai ügyintézés struktúrája és a döntéshozatal mechanizmusa az Osztrák–Magyar Monarchiában. <http://www.grotius.hu/>. Letöltés ideje: 2011. december 11.

20 Ld. *Hory A.*: Bukaresttől i. m. (4. jz.) 392.

21 Uo.

köszönetet mondott a válság alatt mutatott teljesítményéért Kányának.²² A következő év május 13-án rendkívüli követté és meghatalmazott miniszterré nevezték ki, helyettese, Oskar Ritter von Montlong pedig Ferenc József-érdemrendet kapott. Talán közelebb járunk a valósághoz, ha úgy fogalmazzunk, hogy a másodrendű mexikói követi poszt betöltése a kissé „elhasználódott” Kányával megfelelt a külügyminisztérium aktuális érdekeinek.

A Mexikóban eltöltött évek jelentősen alakították Kánya világlátását. Diplomáciai gondolkodását elsősorban Washington közelsége befolyásolta. Az Egyesült Államok szomszédságában eltöltött évek alatt közelről ismerhette meg az „északi kolosszus” nagyhatalmi ambícióit, amely külpolitikai orientációit a későbbiekben is befolyásolta. Talán ennél is mélyebb nyomokat hagyott benne, hogy 1914-ben a konszolidált európai (bécsi) környezet helyett a nyugtalan, 1910-től permanens forradalmi állapotban lévő közép-amerikai országban találta magát. Az utcai harcoktól hangos, forrongó, kaotikus, egyszerre elmaradott és modernizálódó, szociális válsággal terhes Mexikóban eltöltött évek örökre megalapozták a forradalmakkal szemben érzett ellenszenvét.²³ A kiszámíthatatlan, könnyen befolyásolható tömeg iránt érzett megvetése minden olyan politikai irányzat – legyen az bal- vagy jobboldali – megvetésével párosult, amely a tömegek alantas ösztöneire épített. Többek között ebből táplálkozott mély kommunizmus-, később náciellenessége. Egyéb okok mellett ide vezethető vissza a politikusi pályától való tartózkodása is. Kánya a külügyi szolgálatban megszokott fényes elszigeteltségben érezte magát igazán jól. Nem szívesen ártotta magát (bel)politikai kérdésekbe, később miniszterként is idegenkedett a parlamenti és egyéb közszerepléstől, nem volt tehetséges szónok, nem szerette, ha a diplomácia intim légkörét maga mögött hagyva a haragos politikai arénába kellett átlépnie. Egyáltalán nem érzett elhivatottságot arra, hogy a diplomáciában járatlan, annak működését nem ismerő politikusokat és a „civil” közvéleményt meggyőzze nézeteinek helyességéről.²⁴

A mexikói külszolgálatban eltöltött évek mindazonáltal el is zárták az európai események fő áramlataitól. Az izoláltságból a háború vége és az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése hívta elő. Az állam megszűnését követően még hónapokig állomáshelyén maradt, hazatérése a zilált nemzetközi viszonyok miatt hosszasan elhúzódott. 1919. május végén a Donato Guerra 10. alatti rezidencián kézhez kapta a madridi osztrák nagykövetség értesítését arról, hogy a francia kormány

22 Österreichisches Staatsarchiv (Bécs; = ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA), Ministerium des Äussern (= MdÄ), Zeitungsarchiv 51-1 Pressedepartement, Literarisches Büro im Ministerium für Äußeres, Angriff gegen das Pressebüro 1912–1913. Französische Blätter, 1912. december 30.

23 *Anderle Á.–Kozári M.*: A monarchia i. m. (18. jz.) 56.

24 Miniszterként az egyetlen tagja volt a kabinetnek, aki nem volt képviselő. A képviselőházi jelöltségnek mindvégig ellenállt, csak a felsőházi tagságot vállalta 1935-ben. Ennek okáról Hans Georg von Mackensen budapesti német követnek azt mondta, azért nem vállalt képviselőiséget, mert csak akkor hajlandó beszélni, ha van mit mondania. Mellesleg teljesen elképzelhetetlennek tartja, hogy egy korsó sör mellett a választóival tereferéljen. Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes (Berlin; = PA AA), Pol. Abteilung II. Ungarn Pol. 11. Nr. 3. Staatsmänner 2. 1929.01–1936.04. Mackensen jelentése, Budapest, 1935. október 20.

engedélyezte a hazatérését Franciaországon keresztül.²⁵ Július végén New York érintésével indult Ausztriába.²⁶ Útját Hollandiában megszakította, hogy felhalmozott vagyonát kötvényekbe fektesse.²⁷ Szeptembertől megkezdődött az akkor 50 éves Kánya nyugdíjaztatása. A hónap végétől egy hónap szabadságra távozott Budapestre, a Dunától pár lépésre lévő belvárosi lakásába.²⁸ 1919. október 31-től ment nyugdíjba a megszüntetés alatt álló egykori közös külügyminisztériumból azzal, hogy ugyanattól a naptól a magyar külügyminisztérium szolgálatába lép.²⁹ Választását, hogy karrierjét Budapesten folytatja, befolyásolta az egzisztenciális elbizonytalanodás is, ami a nagy múltú külügyminisztérium és külügyi szolgálat megszűnésével várt rá. Német feljegyzések szerint mindenesetre „meggyőződéses schwarz-gelb szellemiségű diplomatából meggyőződéses magyar nacionalistává vált”. Közben korábbi francia szimpátiáját éles antant- és természetesen kisantantellenességre cserélte.³⁰ Gyermekek- és fiatal éveit leszámítva alig tartózkodott Magyarországon, ezért a hazai helyzetet, adottságokat sem ismerte eléggé. A politikai viszonyokban kevésbé, a külügyi intézményi struktúrában és a szolgálat működési mechanizmusában azonban alaposan jártas volt.

A magyar külügyminisztérium vezértitkára

A közös külügyminisztérium egykori diplomatája, a Friedrich-kormány külügyminisztere, Somssich József 1919 októberének végén örömmel fogadta Kánya jelentkezését. Tapasztalataira és ismereteire³¹ annál is inkább komoly szükség volt, mivel a megrendítő háborús vereség és a kettős monarchia megszűnése utáni hazai és nemzetközi környezetben, az általános presztízsvesztés légkörében a korábbi szolgálat neves képviselői közül sokan nem kívántak közreműködni az új magyar külügyi szervezet munkájában. Kánya – miközben ezeknek a változásoknak egyik

25 ÖStA HHStA MdÄ Administrative Registratur 1735–1924 (= AR), Fach 4. Personalia und Geheime Personalia 157-7 Kania. A madridi osztrák nagykövetség távirata Kányának, 1919. május 30.

26 *Anderle Á.–Kozári M.*: A monarchia i. m. (18. jz.) 54.

27 *Hory A.*: Bukaresttől i. m. (4. jz.) 394.

28 Kánya az akkori IV. (mai V.) kerület, Sörház utca 3. szám alatti házában lakott. ÖStA HHStA MdÄ AR F4 157-7. Z.129.982/6/1919. 1919. szeptember 30.

29 Nyugdíját 1600 koronát kitevő utolsó éves jövedelme és 1200 koronás keresetkiegészítése alapján látszólag magas, évi 138 897 koronában állapították meg. A háború alatti, majd az azt követő, egyre nagyobb mértékű infláció azonban jelentősen csökkentette a pénz értékét. ÖStA HHStA MdÄ AR F4 157-7. 129.065/6/1919.

30 PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns in Deutschland. Bd. 1. 1920. április–1928. december. Feljegyzés, Berlin, 1925. május 12.

31 A Konzuli Akadémián felkészített szakemberek magas szintű közgazdasági ismereteikkel nélkülözhetetlen szolgálatot tettek a magyar külgazdasági kapcsolatok kiépítése terén. Erre a háborút vesztt, számtalan gazdasági problémával küszködő országnak igen nagy szüksége volt. Ld. erről: *Pritz Pál*: A magyar külügyi szolgálat keletkezése és története 1930-ig. In: Magyar diplomácia i. m. (1. jz.) 47.

haszonélvezője volt – vitathatatlan tehetségét így könnyebben kamatoztathatta. Belépése után először a Politikai Osztály vezetője, majd 1920-tól 1925-ig a minisztérium vezértitkára, a külügyminiszter állandó helyettese lett.

A külügyi szolgálat működtetése során alapelv volt, hogy mindazon kérdésekben, amelyekben nem készült magyar szabályozás, a közös külügyi szolgálat utasításai a mérvadóak.³² A poszt felállítására vonatkozó indítványt mégis olasz és francia mintákra hivatkozva terjesztette elő Teleki Pál külügyminiszter az 1920. május 17-ei minisztertanácson. Az olasz, illetve a francia külügyminisztériumokban működő *général secrétaire* feladatának megfelelő ügkörrel Kányát javasolta megbízni, akinek magának is nagy szerepe lehetett a feladatkör megalkotásában. Az új hivatal bejelentését a Nemzetgyűlésben kisebb derűtlenség fogadta. A magyar külügyi szolgálat kiépülését végigkísérte, hogy az a közvélemény és a politikusok egy része számára nem volt kellően „nemzeti”. Gaál Gaszton, a kisgazdapárt képviselője is csípős hangvételű hozzászólásban kifogásolta, hogy a magyar hagyományoktól eltérő titulust idehaza alkalmazzák.³³ Csupán epizódnak hat, Kánya későbbi pályája szempontjából mégsem elhanyagolható egy másik – pozícióját érintő – elgondolás, vagy mondhatjuk inkább: ötlet. A vezértitkári poszt megalkotásával egy időben felötlött ugyanis annak az eshetősége, hogy Kánya államtitkári megbízatást kap. Utóbbi a békeszerződés aláírása körül kialakult huzavona miatt került szóba. 1920 májusának utolsó minisztertanácsán ismételt eszmecsere bontakozott ki arról, hogy kit delegáljon a kormány Párizsba, a diktátum aláírására. A meddő vita során Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter úgy érvelt, hogy a külügyminisztériumból kell valakit felültetni a vonatra. Korábban már felvetődött, hogy maga Teleki Pál külügyminiszter vállalkozik a feladatra, ezt követően pedig lemond a posztjáról. Párizsban azonban ellenezték ezt a forgatókönyvet, mivel a franciabarátnak tartott Teleki távozásával a francia orientáció bukásától lehetett tartani. Rubinek javasolta, hogy ez esetben Kánya mint a külügyminiszter állandó helyettese utazzon ki a ceremóniára. Kánya azonban nem töltött be kormányzati funkciót, így nem felelt meg a feladatra. Rubinek erre indítványozta, hogy a külügyminiszter helyettesét azonnali hatállyal emeljék államtitkári rangra. Ez a kiskapu azonban rögtön be is zárult, mivel Kánya ilyen hirtelen legfeljebb csak adminisztratív államtitkár lehetett,³⁴ ami még mindig nem volt megfelelő. A politikai államtitkári rang betöltésének feltétele pedig az volt, hogy az illető egyúttal nemzetgyűlési képviselő is legyen. Végül Teleki zárta le a vitát azzal, hogy Kánya a minisztérium politikai osztályának vezetőjeként már ismert a külföld előtt, így a feladatra nem alkalmas. Úgy vélte: a kormány nem térhet ki az

32 Uo. 15., 47.

33 Nemzetgyűlési napló, 1920. II. kötet. 1920. április 17–1920. május 17. 1920-35 (1920-II-306). Noha utóbb a vezértitkári elnevezés vált ismertté széles körben, de használatos volt a főtitkár elnevezés is. Berliini követi kinevezésekor Horthy felmentésében ez utóbbi néven szerepel. *Lőrincz Zsuzsa: Az önálló magyar külügyi szervezet újjáalakításának kezdetei, 1919–1921. Levéltári Szemle 44. (1994) 1. sz. 18.*

34 A *külügyminiszter állandó helyetteseként* emlegetett vezértitkár funkciója tulajdonképpen az adminisztratív államtitkári rangnak felelt meg.

elől, hogy valamelyik tagját bízta meg a békeszerződés aláírásával.³⁵ Kánya tehát nem utazott, ami további karrierje szempontjából igazi jótétemény volt. Hiába volt ugyanis mindenki tisztában azzal, hogy a diktátum aláírása kikerülhetetlen kényszer, aki a kézjegytette a szerződés papírára, egyúttal jó eséllyel a saját politikai halálos ítéletét is aláírta. Ez esetben Kányából valószínűleg nem lett volna olyan tekintélyű diplomata, mint amilyenné vált, és kevés esélye maradt volna a külügyminiszteri poszt elnyerésére is. Maradt hát a *général secrétaire* rangja és titulusa, melynek meghonosításával együtt Kánya önmaga szerepét és pozícióját is nagyon tudatosan megkomponálta. A „vezető diplomata” tiszte – mondhatnánk missziója – tökéletesen illett Kánya személyiségéhez és ambícióihoz.

Legközvetlenebb munkatársa Khuen-Héderváry Sándor volt. Kettejüknek nagy szerepe volt az önálló magyar külügyminisztérium felépítésében, annak elenére, hogy a szervezet kiépítése már 1918 őszén elkezdődött. Hory András és Barcza György szerint egyenesen kettejüknek köszönhető a külügyminisztérium megszervezése, ami azonban így mindenképpen túlzó kijelentés. Annyi mindenestre bizonyos, hogy a már elkezdődött szervezés nyomán kettejük munkájának köszönhetően, pontosabban szólva irányításával vált valóban működővé a külügyminisztérium gépezete. Előző állításának ellentmond ugyanakkor, amit Hory később ír. Eszerint Kánya minden figyelmét csupán a külpolitika kötötte le, a külügyminisztérium egyéb teendőivel nem szívesen foglalkozott. Az adminisztráció, a személyi ügyek, illetmények kérdése nem érdekelte, az ezekkel való foglalkozást „házmesteri munkának” tartotta. Ebben a forrásrészletben Hory ugyan főnöke későbbi, külügyminiszteri időszakának hiányosságait taglalta, kijelentése azonban Kánya vezértitkári korszakára is vonatkozhatott. Hory emlékirata azonban súlyos személyi elfogultságoktól terhes. Kánya későbbi, sűrű és nagy gonddal szerkesztett követi jelentései is arra utalnak, hogy szerzőjük egyszerre tudott az íróasztal mellett hivatalnokként és egyben „igazi diplomataként” is dolgozni. A főtitkár feladat köréből adódóan gondoskodnia kellett a külügyminisztérium szervezeti működéséről. Ezt a munkát Kánya – megbízható munkatársaira támaszkodva – látta el hatékonyan. Figyelme olyan részletekre is kiterjedt, mint a propaganda- és hírszolgálat korszerűsítése, az érdeklődés középpontjában álló mozgóképnek a külügyi érdekek szolgálatába állítása. Maga javasolta Kozma Miklósnak egy dokumentumfilmeket készítő intézmény felállítását. Ez a külügyminisztérium burkolt anyagi támogatásával 1924-ben Magyar Film Iroda Rt. néven meg is alakult, a következő évtől pedig már rendszeres heti filmhíradókkal jelentkezett a mozikban.³⁶

Noha a külpolitika koncepcionális kérdései valóban jobban lekötötték Kányanya figyelmét, Hory kijelentéseit Bánffy Miklós visszaemlékezései is cáfolják.³⁷

35 *Vizi László Tamás*: Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak személyéről. *Közép-Európai Közlemények* 3. (2010) 4. sz. 122–123.

36 A külügyminisztérium 60 ezer pengővel, pontosabban ennek megfelelő értékben helyiség és eszköz biztosításával járult hozzá a részvénytársaság 150 ezer pengős alaptőkéjéhez. *Ormos Mária*: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós – Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941). *PolgArt, Bp.*, 2000. I. 102–103., 142.

37 *Bánffy Miklós*: 25 év (1945). Püski, Bp., 1993. 91.

Bánffy, aki Kánya minisztere volt, így más szemszögből látta hivatali beosztottja ténykedését, nem hagy kétséget afelől, hogy a személyi ügyeket is helyettese intézte, és nincs okunk kétségbe vonni, hogy így volt ez Bánffy elődeinek idején is. Kánya kitűnően átlátta a külügyi intézményrendszer működését, és a rendszer-szervezési feladatok mellett jól ki tudta jelölni a működtetők helyét és szerepét. Emellett a mentalitás terén is volt mit átadnia. A diplomata Barcza György így írt erről: „a volt k.u.k. külügyminisztérium kitűnő szervezetének, bevált rendszerének úri fegyelmét és kipróbált beosztását valósították meg.”³⁸ Bánffy is kitűnő intelligenciával, óriási szakmai tudással és ügyismerettel rendelkező, egyszersmind azonban kárörvendő és rosszmájú embernek látta Kányát, aki egyúttal uralomvágyó és bosszúálló is volt.³⁹ Főnöke szerint alaptípusa volt „a foglalkozásszerű diplomatának, annak is legtökéletesebb, úgyszólván sterilizált formájában”. Bánffy leírása alapján egy olyan ember képe bontakozik ki előttünk, aki a diplomáciai tevékenységet „ár- és haszonkalkulációk” alapján hidegen mérlegelő üzletemberre emlékeztet. Az emberi gesztusokra érzékeny színházi ember Bánffy olyan sakkjátékhoz hasonlította Kányát, aki ellenfele egy-egy jól sikerült lépését tárgyilagos elismeréssel nyugtázza.⁴⁰

Munkatársaival együtt úgy kellett dolgoznia, hogy mindeközben a külügyi apparátus megbecsültsége rendkívül alacsony volt. A magyar közvélemény szemében a külpolitika, de különösen az annak céljait megvalósító diplomáciai tevékenység sokszor felesleges, egyszersmind költséges foglalatosságnak tűnt. Ez a felfogás végigkísérte az 1920-as és az 1930-as éveket, és csupán a korszak végén, az első revíziós sikerek révén sikerült a magyar diplomáciának tekintélyt szereznie.⁴¹ Ebben ugyan Kányának is szerepe volt, de képességeit nem lenne célszerű túlértékelni, politikai, külpolitikai nézeteinek egy részét kritikával kell fogadnunk. Birtokában volt a hagyományos diplomáciai cselekvés legfontosabb eszközének, a jó kommunikációs képességnek. Ez lehetővé tette, hogy az azonnali reagálás és meggyőzés, a gesztusdiplomácia eszköztárát a lehető legjobban kihasználja, és a diplomatafunkciók legfontosabbikát, a „tárgyalói” és „szószólói” feladatokat színvonalasan ellássa. Mégis előfordult, hogy tárgyalópartnereivel szemben nem megfelelő, sőt egyenesen sértő hangot ütött meg. Berlini szolgálata dokumentumaiból viszont kiderül, hogy más fontos diplomáciai feladatkörben, a „dokumentátori” és „hírnöki” szerepkörben nagyon hatékonyan működött.

Képességei és befolyása felől Hory András visszaemlékezéseit olvasva aligha lehet kétségünk. Mindenképpen túlzó azonban, hogy a kiváló rutinnal bíró *secrétaire général* egyedülálló tekintélyével voltaképpen a magyar *külpolitika* igazi irányítója lett volna.⁴² Ha a kijelentés a *külügyminisztériumra* vonatkozna, valósnak

38 Ti. Kánya és Khuen-Héderváry. *Barcza György: Diplomataemlékeim, 1911–1945. I–II.* Európa-História, Bp., 1994. Bp., 1994. I. 176.

39 *Bánffy M.*: 25 év i. m. (37. jz.) 114.

40 Uo.

41 A magyar diplomácia és a szolgálat megítéléséről ld.: *Pritz Pál: A külügyi szolgálatok története a harmincas évek első felében.* In: *Magyar diplomácia i. m. (1. jz.)* 60.

42 MTAK MS 10.864/1-10. Hory András visszaemlékezése. Az 1939. évi német–lengyel háború. 6.

fogadhatnánk el. Több más forrás mellett egybecseng ezzel az a német diplomáciai feljegyzés is, mely szerint Kánya a befolyását egészen Berlinbe történt kinevezéséig meg is tartotta. Az irat szerint is ő a magyar diplomáciai kar egyik legtehetségesebb alakja, aki egyben a külügyminisztérium valódi hajtóerejét adja.⁴³

Ez a hajtóerő biztosította a minisztérium munkájának folyamatosságát is. Az egymást váltó külügyminiszterek⁴⁴ mellett erre nagy szükség is volt. Kánya azonban nem csupán a gyakori miniszterváltások miatt nőtt a minisztérium egyik legfőbb tekintélyévé, hanem azért is, mert felettesei meglehetősen sovány szakértelemmel rendelkeztek. Kánya legalábbis dilettánsnak tekintette miniszterei jó részét, és csaknem mindegyiküket ugyanolyan fölényrel kezelte, mint mindazokat, akik nem diplomatakarrierből érkeztek a külügyi szakmába. Somssich után a rövid ideig a külügyi posztot is betöltő Simonyi-Semadam Sándor, majd a saját kormányában 1920. szeptember 22-ig szintén külügyminiszteri tárcát birtokló Teleki Pál is ezek közé tartozott. Utóbbit ugyan a nagy tekintélyű hivatásos diplomata, Csáky Imre követte, de ő csak három hónapig maradt hivatalban. Utódaik hasonlóan „kívülről” érkeztek a Dísz térre. A helyzet legfeljebb annyiban változott, hogy Kánya felettesei mennyire bírták Bethlen István bizalmát és barátságát. Jószerivel egyetlen politikus volt ugyanis, akit Kánya nagyra becsült, s ez nem volt más, mint Bethlen. Őt viszont klasszisokkal tartotta tehetségesebbnek, mint az összes többi politikai szereplőt. Kiváló képességei közül a valódi diplomataerőnek számító kiismerhetetlenséget emelte ki.⁴⁵

A többiekéről ez kevésbé volt elmondható. Gratz Gusztávval koncepcionális ellentéte támadt a királykérdésben, ráadásul „kedélytelen” személyiségét sem szívelte.⁴⁶ A vezértitkár Bánffy Miklós meggyőződése szerint is „jövevénynek” tekintette minden miniszterét, olyan műkedvelő diplomatának, aki a politika szélsője folytán felbukkan, majd távozik. Emiatt nem is tartotta fontosnak, hogy valamennyi kérdésbe beavassa őket. Keserűen fel is panaszkolta, hogy Kánya a tudta nélkül értekezett mindenféle kétes elemekkel.⁴⁷ Azzal, hogy Kánya nemritkán saját szakállára intézkedett és tárgyalt, részben az általa hozzá nem értőnek tartott politikai feletteseit kapcsolta ki, részben viszont a visszatartott információk birtokában megkerülhetlenné tette saját személyét. A miniszternek címzett és a miniszter kabinetjében iktatott leveleket 1920-tól neki és Khuen-Héderváry Sándornak mutatták be.⁴⁸

43 PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns in Deutschland. Bd. 1. 1920. április–1928. december. Feljegyzés, Berlin, 1925. május 12.

44 1919 őszétől 1933 januárjáig, Kánya külügyminiszteri hivatalba lépéséig – leszámítva a külügyi teendőkkel megbízott miniszterelnököket – összesen tíz külügyminisztere volt az országnak (Somssich József, Teleki Pál, Csáky Imre, Gratz Gusztáv, Bánffy Miklós, Daruváry Géza, Scitovszky Tibor, Walkó Lajos, Károlyi Gyula, Puky Endre).

45 MNLOL K 429 392. d. 1920–1924. 4. cím. fol. 70. Kozma feljegyzése.

46 Uo. fol. 76. Kozma feljegyzése. Ennek ellenére Gratz később elismerően ír Kányáról, akiben akkor már a Gömbössel szemben kritikus partnert látja.

47 *Bánffy M.*: 25 év i. m. (37. jz.) 116.

48 *Lőrincz Zs.*: Az önálló magyar külügyi szervezet i. m. (33. jz.) 20–21.

Bánffy távozását követően, 1922 és 1924 között Daruváry Géza külügyminiszter lett Kánya főnöke. Szinte már természetesnek mondható, hogy viszonyuk nem volt felhőtlen. Kányát minisztere „liberalizmusa” csaknem távozásra készítette. Csak Bethlen tudta maradásra bírni, de neki is kikötötte, hogy lelkiismerete szavára hallgatva azonnal távozik, ha Daruváry „zsidóbarát” politikája erre rákényszeríti. Ismerve Kánya habitusát, talán az is közrejátszhatott a Daruváryval kapcsolatos ellenszenvének kialakulásában, hogy a külügyminisztert túlságosan gyengének, saját szavaival „könnyen alkuvó, ijedt külpolitikusnak” tartotta.⁴⁹

Kánya ezzel szemben átlagon felüli respektust teremtett önmagának. Ez valószínűleg nem eshetett nehezére, ám kijelentéseiből arra következtethetünk, hogy ezt a tiszteletadást nagyon is tudatosan igyekezett kialakítani maga körül. Kozmával folytatott – már idézett – beszélgetésében például rosszállását fejezte ki amiatt, hogy a magyar bel- és külpolitikai elit tagjai nem fordítanak elegendő figyelmet személyes presztízsük kialakítására. Rátérve saját szakmájára, elismeréssel nyilatkozott a német és az angol diplomáciai stílusról, élesen szembeállítva azt a magyar gyakorlattal, melyben a puhaság és a gyengeség uralja a diplomaták és a politikusok kifejezőmódját és magatartását. Elrettentő példaként említette e tekintetben Daruváry mellett Bánffy Miklóst is.⁵⁰ Kozma Miklós szerint Kánya az országban a külföldiekkel szemben tanúsított „feminin jellegű, meghunyászkodó kedvesség”-et az országban „szétáradt zsidó szellemnek” tulajdonította.⁵¹ Bármennyire is meggyőződésszerűnek tekintjük Kánya vélekedését, nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy Magyarország háború utáni megroppant helyzetében és elszigeteltsége közepette igen nehéz volt bármiféle erőt mutatni. A magyar diplomácia lehetőségeit és viselkedésmódját az angol és francia stílushoz mérni pedig végképp illuzórikus volt. Mégis úgy látszik, hogy Kánya a magyar külügyminisztériumban sem kívánt szakítani az egykori hatalmi politizálás ballhausplatzi hagyományával. A hazai közvéleményhez és a közélet alakítóihoz hasonlóan ő is nehezen vette tudomásul a hirtelen kisállammá lett, jelentéktelenné, sőt megvetetté vált Magyarország súlyos nemzetközi presztízsvesztését. A kérdés az, hogy Kánya ezt ellenpontoszó viselkedésmódja kapcsán meddig beszélhetünk a magyar diplomácia és az ország tekintélyének visszaszerzéséről és honnan lehet szó egyszerű aránytévesztésről.

Diplomáciai szerep és szereptévesztés

Bethlen István Kányát kétszer is felkérte külügyminiszternek, de nem állt köztélnek, nem kívánt ugyanis asszisztálni egy olyan helyzethez, amelyben a miniszterelnök mellett a külügyminiszternek nincs érdemi szerepe. „A külpolitikát úgyszólván Bethlen csinálja – vélekedett –, így ambiciózus külügyminisztert nem kap,

49 MNLOL K 429 392. d. 1920–1924. 4. cím. fol. 70. Kozma feljegyzése.

50 Uo. fol. 70., 78. Kozma feljegyzése. Kánya és Kozma viszonyáról és eszmecseréivel kapcsolatban értékes adalékokkal szolgál *Ormos M.*: Egy magyar médiavezér i. m. (36. jz.) 119–120., 247., 334.

51 MNLOL K 429 1920–1924. 4. cím. fol. 78. Kozma feljegyzése.

mert a munka szép és érdekes részéhez nem jut hozzá, csak a kellemetlen dolgok jutnak neki.”⁵²

Kellemetlenségekből azonban így is kijutott neki, ezek egy részét azonban saját maga idézte elő. Megnyilvánulásaival rendszeresen ellenszenvet váltott ki környezetéből, s hovatovább minden olyan probléma mögött az ő személyét sejtették, ami feszültséget okozott a diplomáciai érintkezés során. Az 1920-as évek elején keletkezett német források például arról tájékoztatnak, hogy a magyar hivatalos szervek egyáltalán nem segítettek elő, hogy a különböző országok budapesti diplomatái pozitív érzéseket tápláljanak Magyarország iránt. Szinte alig volt olyan misszióvezető, aki ne tett volna szemrehányást az itteni hivatalok magatartásával kapcsolatban, beleértve elsősorban a külügyminisztériumot. Panaszkodtak a hiányos tájékoztatásra, arra, hogy hivatalos és társasági körökben nem fogadják őket az elvárt és nekik kijáró előzékenységgel. A külföldi képviselők vezetői a legelszántabb igyekezetük ellenére sem tudták elérni, hogy a két legelőkelőbb klub, a Nemzeti Kaszinó és a Parkklub a tagjai sorába válassza őket. A diplomáciai kar doyenje, Lorenzo Schioppa pápai nuncius is keserűen panaszkodott amiatt, hogy a külügyminisztérium hivatalnokainak körében nem respektálják a személyét. A hivatalos bánásmódról szólva a budapesti német követ, Franz Egon Fürstenberg-Stammheim kijelentette, hogy még sehol, egyik korábbi posztján sem találkozott olyan mértékű passzív ellenállással a helyi hatóságok részéről, mint Magyarországon. Egyes „kevésbé kedvelt” missziókkal nyíltan szabotálták az együttműködést. Előfordult, hogy hónapokig még a legsürgetőbb ügyekben sem érkezett válasz az illetékes magyar szervektől. Bizonyos államok képviselői ezért – más eszközük nem lévén – maguk is rezisztenciát tanúsítottak, és például megtagadták vagy lassították a magyar kérelmezők beutazási vízumainak kiadását. A dolog természetesen nem maradt „viszonzatlanul” magyar részről sem. A német diplomata úgy látta, hogy a fenti jelenségek részben a magyar külügyi apparátus iskolázottságának és tapasztalatának hiányával, másrészt viszont a magasabb beosztású minisztériumi tisztviselők gögjével és beképzettségével magyarázhatók. Noha nem nevezte meg Kányát, nem nehéz elképzelni, hogy ez utóbbi megjegyzés éppenséggel a minisztérium érdes modorú vezértitkárára vonatkozott.⁵³

A Fürstenberg által nehezményezett rossz modor háttérben mindazonáltal jobbára a trianoni döntés hatásai álltak, melyek a magyar társadalom egészének okoztak érzelmi sérülést. A veszteség által kiváltott trauma sokszor túlzó, irracionális reakciókat indított el a magyar politikusok, hivatalnokok vagy „átlagemberek” részéről egyaránt.⁵⁴ Természetes, hogy az országgal szembeni méltatlan elbánás hatásai alól a külügyminisztériumi apparátus tagjai sem vonhatták ki magukat, és ez alól Kánya sem jelentett kivételt. Utóbbit megerősíti, és az önérzetében sértett Fürstenberg kommentárját is más megvilágításba helyezi

52 *Pritz P.*: A magyar külügyi szolgálat keletkezése i. m. (31. jz.) 46.: 30. jz.

53 PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn, Po. 8. Bd. 1. 1920. április–1928. szeptember. Fürstenberg jelentése, Budapest, 1921. június 19.

54 A témáról részletesen ld.: *Zeidler Miklós*: A revíziós gondolat. Osiris, Bp., 2001. 159–190.

Barcza György memoárrészlete, mely a kis országgá lett Magyarország hatalmi elitjének kollektív frusztrációjáról és a győzteseknek a vesztes kisállammal, illetve annak politikai garnitúrájával szemben kezdetben megnyilvánuló sértő hatalmi arroganciájáról egyaránt beszámol.⁵⁵ Barcza elsősorban Kánya érdemének tartotta, hogy a megcsonkított Magyarország képviselőivel szemben gyakran fennhéjázó és kioktató beszédmodorban érkező francia, illetve kisantant (főleg csehszlovák és román) követek magatartását utóbb sikerült megváltoztatni. Noha a külföldi diplomaták egy részének viselkedése igencsak felbosszantotta Kányát, ő tartotta magát ahhoz a diplomáciai alapszabályhoz, hogy megsértődni csak utasításra szabad, és igyekezett higgadtságát megőrizve hasonló modorban leinteni a kellemetlenkedőket.⁵⁶

A külügyminisztériumon belül uralkodó nézetekről, illetve azok megítéléséről érzékletesen tájékoztat az az írás is, amely a *Pester Lloyd*-ban jelent meg 1920 végén. Noha nem rendelkezünk elegendő forrással arról, hogy a cikk Kánya írása lenne, ám az, hogy megfigyelők őt feltételezték a háttérben, mindenképpen árulkodó a vezértitkár személyére és megítélésére nézve.⁵⁷ A német diplomácia képviselői végtelenül felháborodtak az olasz és német külpolitikát is érintő írás megállapításai miatt, és Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter szavaira utaltak, aki maga is a nagyzási hóbot jeleit konstataálta a magyar külügyminisztériumban.⁵⁸ Mi húzódnhatott meg e „nagyzási hóbot” háttérében? Kányának az egyes államokkal szemben tanúsított magatartása két tőről fakadt. Nem nehéz elképzelni, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia volt diplomatája az általa képviselt ország súlyos megalázottságát saját presztízveszteségeként kezelte és nagyon nehezen viselte, ez pedig erősen befolyásolta bizonyos szomszédos kisantantországok és egyes nagyhatalmak – elsősorban Franciaország – képviselőivel szembeni beszédmodorát. A külügyi hivatalnok eközben nem szabadult meg az egykori Monarchia külpolitikai és kulturális beidegződéseitől sem, és nem tekintette egyenrangú partnernek azoknak az államoknak diplomatáit, akik nem a klasszikus diplomácia küzdőterein nevelkedtek. „Csábítóbbnak látta a reményt arra, hogy Magyarország szomszédainak akkor, amikor német segítséggel elérte célját, diktálhatja a maga akaratát. Mint azt, hogy mint egyenrangú, sőt gyengébb fél, igyekezzék velük különböző engedmények alapján megegyezni. Ezeket a Magyarországgal szomszédos népeket és politikusi vezetőit némileg úgy ítélte meg, mint azokat a magyar és német hegemoniák eszméjére alapított Ausztria–Magyarország korában Bécsben és Budapestben látták: mint egy halom másodrangú, izgága, ok nélkül elégedetlenkedő

55 Ez a helyzet Kánya számára megalázó és türelhetetlen volt. Ez olvasható ki az 1920. szeptember 9-ei minisztertanácson tartott beszámolójából is, amelyben arról tájékoztatta a kormány tagjait, hogy a szövetségközi misszióhoz intézett 305 megkeresésére csupán két esetben kapott választ. MNLOL K 27 6R/18. fol. 6. Jegyzőkönyv a Minisztertanács üléséről, 1920. szeptember 7. http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59421&MT=1. Letöltés ideje: 2012. június 17.

56 Barcza Gy.: *Diplomataemlékeim* i. m. (38. jz.) II. 180.

57 *Pester Lloyd* 1920. december 23.

58 *Pester Lloyd* 1920. december 20.

embert, akik abban látják életcéljukat, hogy a politikai vezetésre hivatottaknak Bécsben és Budapesten kellemetlenségeket okozzanak” – írta róla ezzel kapcsolatban Gratz, akinek Bánffyhoz és Daruváryhoz hasonlóan volt alkalma személyesen megtapasztalni Kánya modorát és nézeteit.⁵⁹

Még inkább lekicsinylően bánt az egykori osztrák–magyar külpolitika szemében ellenségesnek tekintett balkáni országok (elsősorban a volt Szerbia) politikusaival. Balkán-ellenességének hátterében nem csupán a történelmi hagyományok, a Monarchia korabeli ellenszenv, még csak nem is pusztán a Trianonból eredő gyűlölet állt, hanem a térségtől való elhatárolódás szándéka is. Ehhez számottevően hozzájárult a német külpolitika vágányállítása, amelyet megelőzően Berlin a Duna-medencét és a Balkánt még külön tényezőként kezelte, de ami után (az I. világháború végétől) a térséget egységesen Délkelet-Európa fogalma alá sorolta. Utóbbi szemléletváltás 1922-től a Wilhelmstrasse szervezeti rendjében is tükröződött.⁶⁰ Noha Kánya viselkedése tudatos volt, és az ország nemzetközi pozíciójának megmentését óhajtotta vele szolgálni, eredményessége megkérdőjelezhető és bizonytalan. Ahelyett hogy az – alapjaiban hibás elképzeléseken nyugvó – magyar középhatalmi státusz elismerését sikerült volna általa elérni, inkább a magyar külpolitika téveszmés gondolkodásáról és a magyar diplomata, később külügyminiszter morózus természetéről győzte meg a kívülállókat.

Volt azonban annyira rutinos diplomata, hogy – amint erre visszaemlékezésében Bánffy Miklós is utalást tesz – ha szükség volt rá, eltitkolja indulatait.⁶¹ Sokan mégis kifejezetten károsnak tartották, hogy valaki ilyen alkattal az 1920-as évek elején vezető posztot töltsön be a magyar külügyminisztériumban. Rassay Károly a nemzetgyűlésben a külpolitika sikertelenségének meghatározó okát a Kányának adott teljhatalomban látta. Szerinte a vezértitkár vörös posztó az egész Balkánon, és kinevezése önmagában provokatív jelleget kölcsönöz a magyar külpolitikának.⁶²

Röviden említettük, miként viszonyult Kánya a környező kisantantállamokhoz, illetve a Balkán térségéhez. Franciaországnak a trianoni békeszerződésben játszott szerepe miatt azon sincs mit csodálkozni, hogy nem rokonszenvezett a franciákkal sem. Semsey László gróf anekdotikus megjegyzése szerint annyira gyűlölte őket, hogy „amikor egyszer kénytelen volt Párizson keresztül utazni, akkor csak az egyik állomásról a másikra hajtatott, nehogy a város szépségei őt franciaellenes vak gyűlöletében befolyásolják”. Befolyását is elsősorban a Magyarország körül formálódó kisantantállamokkal és az őket támogató Franciaországgal szemben igyekezett érvényesíteni. A külügyminisztériumon belül a franciaellenes irányvonalat képviselte.⁶³ Kánya az olaszok – pontosabban az olasz politikusok –

59 Gratz G.: Magyarország i. m. (9. jz.) 259.

60 Pritz Pál: Magyar–német viszony 1918–1945. Limes 15. (2002) 1. sz. 6.

61 Bánffy M.: 25 év i. m. (37. jz.) 114.

62 Nemzetgyűlési napló, 1920. XIII. kötet, 1921. szeptember 22–1921. december 17. Rassay Károly interpellációja, a Nemzetgyűlés 262. ülése, 1921. november 23.

63 Idézi: Karsai Elek: Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek. Táncsics, Bp., 1969. 35.

íránt is különös ellenszenvet érzett. Számos alkalommal vádolta meg őket azzal, hogy Duna-medencei politikájuk során Magyarország érdekeivel ellentétesen cselekedtek.⁶⁴

Az Ausztriával kapcsolatos álláspontjának kialakítását ez idő tájt élénken befolyásolta a Nyugat-Magyarország kapcsán kialakult és még alakulófélben lévő helyzet. 1920 tavaszán a magyar kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy a terület kiürítését addig kell halogatni, amíg kedvezőbb helyzet nem alakul ki Magyarország számára. Ennek érdekében még a szociáldemokrata Karl Renner kancellársága idején Kánya közreműködésével tárgyalásokat kezdeményeztek az osztrák keresztényszocialistákkal.⁶⁵ A megbeszélések semmilyen konkrét eredményre nem vezettek, már csak azért sem, mert a keresztényszocialisták nem voltak képesek önálló kormányt alakítani. A magyar minisztertanács azonban rövidesen döntési kényszer elé került.⁶⁶ A Kánya által kidolgozott alternatíva úgy szólt, hogy a helyi lakosságnak autonómiaköveteléssel kellene előállni, miközben jól megszervezett ellenállással és puccsal akadályozná meg a területek átadását.⁶⁷ A terv veszélyeit mérlegelve azonban célszerűbbnek találta, ha tovább tárgyalnának a keresztényszocialistákkal, ám IV. Károly visszatérési kísérlete keresztülhúzta mind a magyar kormány, mind az osztrák keresztényszocialisták számításait. A királypuccs után minden Budapesttel történő egyezkedés és kontaktus kínossá vált Seipelék számára, akiket a tárgyalások – ha kitudódtak volna – azonnal „reakció” gyanújába keverték volna odahaza.⁶⁸

A királypuccsok során egyébként konkrét formában napirendre került Kányának a Monarchiához, az uralkodóházhoz és Károly királyhoz fűződő viszonya. Nem esett nehezére eldönteni, melyik oldalon találja meg az országot és a sa-

64 A vádak között szerepelt, hogy Olaszország támogatta a kisantantot a Magyarország bekerítését szolgáló lépésekben, de a nyugat-magyarországi kérdés során is. Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. III. 1920–1921. Összeáll., szerk. Ádám Magda–Ormos Mária. Akadémiai, Bp., 2004. 166. sz. irat (Fouchet budapesti francia főbiztos távirata Millerand miniszterelnöknek és külügyminiszternek, Budapest, 1920. augusztus 27.), ill. *Ormos Mária: Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921.* Gordiusz, Győr, 1994. 72–73.

65 *Ormos M.: Civitas i. m.* (64. jz.)

66 Augusztus 6-án az antant képviselői a tervek szerint megjelentek volna Sopronban, hogy a területátadást előkészítsék.

67 Kánya előterjesztése annyiban előlegezte meg a történéseket, hogy a kormány a Nemzeti Hadsereg kivonulása után, a rend fenntartása érdekében a térségbe vezényelte Ostenburg-Moravek Gyula csendőrzászlóalját és a volt Prónay-féle vadászászlóalj tagjait. Az említett zászlóaljaktól függetlenül alakultak irreguláris egységek, melyek célja a területátadás megakadályozása volt. Megmozdulásukkal másfél hónapig tartó felkelés vette kezdetét. Mondhatjuk, hogy a hivatalos szervek a szabadcsapatok helyszínre küldésével igyekeztek bővíteni a kormány mozgásterét. Nyíltan azonban nem vállaltak közösséget a felkelőkkel, akik pedig a magyar revizionizmus kormányellenes irányzataként alkalmas terepet találtak Nyugat-Magyarországon a fegyveres ellenállásra. A kormány Gömbös Gyulát is a határ mellé küldte, hogy koordinálja az ellenállást és az „önjáró” felkelőket engedelmességre szorítsa.

68 MNL OL K 27 3-9R/34. Jegyzőkönyv a Minisztertanács üléséről, 1921. augusztus 1. http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59473&MT=1. Letöltés ideje: 2012. június 17.

ját helyét. Ez a hely pedig nem Károly oldalán volt, annak ellenére, hogy soproni neveltetése és az osztrák külügyi szolgálatban eltöltött évei egyaránt királypárti-vá formáltak. Privát beszélgetései során Kánya nagy elismeréssel beszélt Ferenc József egyéniségéről és uralkodói habitusáról. Annál lekicsinylőbben emlékezett IV. Károlyra.⁶⁹ A puccsok idején a magyar külpolitika érdeke lebegett a szeme előtt. Ez pedig elsősorban a nagyhatalmak és a kisantantállamok beavatkozásának elhárítását, vagyis Károly távozását diktálta. Mindkét visszatérési kísérlet alkalmával tárgyalni küldték a volt uralkodóhoz. Az első királypuccs idején különösen fontos szerepet játszott. Mivel igencsak rossz véleménnyel volt a politikában és a diplomáciában ügyetlenkedő exkirályról, ezért a gyenge érdekérvényesítő képességgel rendelkező, háborús vesztes Magyarország élén nem szívesen látta volna őt. Másokhoz hasonlóan úgy vélte, hogy Károly visszatérése katasztrófát hozna az országra.⁷⁰ A puccs idején a külügyminisztériumot vezető Gratz Gusztáv a legitimizmus egyik legeltökéltebb híve volt Magyarországon. Ebben a helyzetben a minisztérium és a kormányzó nevében meglehetősen magabiztosan, saját miniszterének intencióit is figyelmen kívül hagyva intézkedő vezértitkár ismét erősíteni tudta a minisztériumon belüli – amúgy sem jelentéktelen – pozícióját.⁷¹

Kányának közvetítő szerepe volt a Magyar Királyság és Szovjet-Oroszország közötti kapcsolatfelvételben. Részt vett az 1922-ben Berlinben lezajlott puhatolózó tárgyalásokon, és az 1924-ben újra kezdeményezett diplomáciai kapcsolatfelvételben.⁷² Nem a tárgyalásokat vezető Kányán múltott a megállapodás megghiúsulása. A megbeszéléseket sikeresen irányította, és kormánya instrukcióinak megfelelően valamennyi magyar követelést keresztülverekedte szovjet partnereinek ellenállásán.⁷³ A szerződés terve azoknak az erőknél az ellenállásán bukkott meg, amelyek képtelenek voltak a reálpolitikai szempontokat ideológiai elfogultságaiktól mentesen mérlegelni. Súlyukat növelte, hogy ebben az ügyben a kormányzó is az indulatainak volt a rabja. Horthy ellenkezését táplálta, hogy a tárgyalások kezdeti szakaszában nem avatták be a részletekbe, hanem már szinte kész tényként tállták előtte a szerződés aláírását. Kánya mindezekkel szemben továbbra is híve maradt a szovjetekkel való együttműködésnek, ám lassan már csak ő egyedül. Bethlen ugyanis meggyőződése ellenére – érzékelve a terv várható bukását – fokozatosan kihátrált mögüle.⁷⁴

69 MNLOL K 429 392. d. 1920–1924. 4. cím fol. 70. Kozma feljegyzése.

70 Részletesen ld. *Ormos Mária*: Soha amíg élek. Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1990. 30–50.

71 *Boroviczenyi Aladár*: A király és kormányzója. Európa, Bp., 1993. 86.

72 Kánya erről szóló beszámolóját ld. részletesen: *Seres Attila*: Két dokumentum az 1922. évi berlini titkos szovjet–magyar tárgyalásokról. Levéltári Szemle 50. (2000) 1. sz. 26–27.

73 PA AA Pol. Abt. II. Ungarn. Pol. 3. Polit. Beziehungen zu Russland. Welckeck jelentése, Budapest, 1925. április 15.

74 Uo.

A berlini követség

Az elmondottak alapján nem meglepő, hogy 1925-ben Kánya elvállalta a berlini követi posztot. Okunk van feltételezni, hogy a döntés egyáltalán nem állt ellenében a tapasztalt diplomata elképzeléseivel, sőt azoknak tökéletesen megfelelt. Noha a külügyi szolgálat valóban *szolgálatnak* számított, és a személyzeti állomány mozgatása, a kinevezések, áthelyezések ügyében a minisztérium vezetése határozott, úgy véljük: Kánya rendelkezett akkora befolyással, hogy az általa kiszemelt berlini szolgálati helyet el is foglalhassa. Választásának fő oka az volt, hogy a magyar külpolitikát feszítő belső ellentmondás, a Szent István-i birodalom visszaállításáról szőtt elképzelés és az ország erőtlenségének kontrasztja miatt Berlin kezdettől fogva értékes volt a magyar politika szereplőinek szemében. Ők abban bíztak, hogy a status quo-ellenes államok közül Németország lesz az, amely szembefordul a békerendszerrel. Az 1920-as évek közepén lassan talpra álló országhoz fűződő kapcsolatok így kiemelt szerepet játszottak Kánya külpolitikai elgondolásai között is. A berlini követi poszt fontosabb politikai feladatot jelentett számára, mint az adminisztrálás mindennapos robotjával és aktákban való elmerüléssel együtt járó minisztériumi munka. A már többször idézett Hory András utal arra, hogy Kánya geopolitikai okokból, a háborús fegyverbarátság, véráldozat és a megaláztatásból eredő lelki érdekközösség folytán közösnek képzelte Németország és Magyarország jövőbeli útját.⁷⁵ Gratz Gusztáv szerint „lelki alkatánál fogva az osztrák és német társadalomnak ama konzervatív elemei felé hajlott, akiknek körében eddig élete lezajlott. A modern demokráciákat és azok vezetőit lenézte, módszereiktől idegenkedett, viszont a német diplomácia és a német hadsereg vezető köreit saját fajtájabelieknek érezte”.⁷⁶ Noha a weimari köztársaság politikai rendszere és vezetése egyáltalán nem nyerte el a tetszését, a minisztériumok apparátusában, a diplomáciai testület és a hadsereg tagjai között otthonosan érezte magát, sokukkal szellemileg és társadalmilag, életmód és életfelfogás dolgában hasonló elveket vallott.⁷⁷

Berlin tehát a magyar külpolitika szempontjából és Kánya személyes beállítódásából adódóan is kiemelkedő vonatkoztatási pontnak számított. Bizonyára ez lebegett a szeme előtt, amikor a külügyminisztérium vezértitkári pozícióját felcserélte a berlini követi állással. Célja a német–magyar együttműködés előkészítése volt.⁷⁸

A két ország külpolitikájának összehangolása mindazonáltal sokáig megoldhatatlan feladatot jelentett. A kapcsolatokat számos feszültség terhelte. Maga Kánya is felpanaszolta a Kozmával folytatott korábbi beszélgetései során, hogy Németország alig táplál érdeklődést Magyarország iránt, mert a figyelmét elsősorban az Oroszországgal kapcsolatos tervei kötik le. Szerinte a német külpolitika

⁷⁵ Hory A.: Bukaresttől i. m. (4. jz.) 395.

⁷⁶ Gratz G.: Magyarország i. m. (9. jz.) 259.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Hory A.: Bukaresttől i. m. (4. jz.) 395.

visszakanyarodott a bismarcki korszak alapgondolatához, azzal a különbséggel, hogy akkoriban nagyobb súllyal esett a latba Ausztria szövetsége és a magyarok szimpátiája, mint néhány magyarországi elemi iskola ügye. Utóbbi megjegyzését is azok közé kell sorolnunk, amelyek – amellet, hogy nagyfokú érzéketlenségről árulkodnak – taktikailag és politikailag is hibás nézetet tükröznek. Régi sajtófőnöki rutinjával Kánya még arra is tervet szőtt, hogy a francia lapoknak csepegetett információkkal befolyásolja a német külügyi vezetést, és így emlékeztesse őket arra a magatartásra, ami egy volt szövetségéstől elvárható.⁷⁹ Az „elmagyarosodott svábok alldeutschizálásának”⁸⁰ kérdése és holmi iskolaügyek Kánya nézőpontjából eltörpültek a „valódi” diplomáciai és stratégiai kérdések mellett. Ennek legfőbb velejárója az volt, hogy az 1920-as évek közepén Berlinben egyáltalán nem támogatták a magyar revíziós törekvéseket. Inkább a térség stabilitása lebegett a szemük előtt, s e tekintetben Magyarországot lehetséges zavarforrásnak tekintették. Gustav Stresemann kancellár, majd külügyminiszter fő célja Németország nemzetközi státuszának elfogadtatása volt.

Kánya kiküldetéséről az első hírek nagyon korán, 1922 őszén röppentek föl.⁸¹ Noha a váltásra akkor nem került sor, a Dísz tér vezértitkára igyekezett kedvezőbb képet kialakítani magáról a német külügyi apparátus előtt. 1923 őszén a csupán néhány hónappal korábban Budapestre akkreditált von Welczeck már több helyen arról értesült, hogy Kánya kiszemelte magának a berlini követi állást, és Emich Gusztáv ottani követ visszahívásán dolgozik. Az volt a benyomása, hogy a vezértitkár egy ideje szokatlanul készségesnek mutatkozott a német követséggel, és nagy igyekezettel nekilátott, hogy a róla kialakult negatív képen változtasson. Tárgyalópartnereivel váratlanul feltűnő nyíltsággal és őszinteséggel beszélt, ami – mint azt a német diplomata nem kis malíciával megállapította – meglehetősen idegen volt személyiségétől és addigi szokásaitól. Welczeck jól érzékelhető ellenszenvvel számolt be arról, hogy a Dísz tér befolyásos politikusa egykor a Monarchia külügyi szolgálatában a birodalom készséges hívének mutatkozott és kérlelhetetlen ellenfele volt minden magyar különállásnak, illetve önálló törekvésnek. Mindez nem akadályozta meg őt abban, hogy 1918 őszén – ellentétben más magyar származású diplomatákkal – ott buzgólkodjon a magyar külügyminisztérium megszervezésén. Idegen hangzású nevét magyarosította,⁸² és addigi magyarellenességét markáns osztrákellenességre cserélte. Welczeck szerint Kánya a legtipikusabb figurája a hasonló „evolúciós átalakulást” mutató magyaroknak. „Megbízhatatlan, egyben elszánt intrikus, aki előszeretettel hecceli egymás ellen (különösen a kisantant)

79 MNLOL K 429 392. d. 1920–1924. 4. cím fol. 72. Kozma feljegyzése.

80 Kánya mondatfordulata. Uo.

81 PA AA Pol. Abt. II. Ungarn Pol. 8. Diplomatische und konsularische Vertretungen im Auslande (ausser Deutschland) und umgekehrt. 1920. április–1929. január. Egon Franz Graf von Fürstenberg-Stammheim budapesti német követ jelentése, 1922. szeptember 13.

82 Welczeck itt téved. Kánya Kálmán jóval a Monarchia bukása előtt, 1898. augusztus 5-én magyarosította a nevét, Kányai előnévvel.

államok képviselőit” – állította róla, nem is tartva alkalmasnak őt a követi poszt betöltésére.⁸³

A kérdés továbbra is aktuális maradt, hisz a követváltásról szóló következő híresztelések a Bethlen-kormány lehetséges átalakítása kapcsán, 1924-ben ismét napvilágot láttak.⁸⁴ Német körök azonban – erről Welzeck gondoskodott – továbbra is vegyes érzelmekkel fogadták jelölését. Nem nézték jó szemmel, hogy olyan politikus kerül az ottani magyar követség élére, akinek állítólag élénk kapcsolatainak vannak szélsőséges körökkel.⁸⁵ Kánya érkezését pedig ilyesféle hírek előzték meg. Nehéz természete, kiszámíthatatlansága és a jobboldali radikalizmus felé hajló politikai nézetei miatt leendő állomáshelyén így továbbra is ajkbiggyesztve fogadták az érkezéséről szóló híreket.

Mellette szólt viszont, hogy ballhausplatzi diplomata korában csakúgy, mint annak idején Mexikóban, illetve a háború alatt Washingtonban, Budapesten is jól együttműködött a német képviselő munkatársaival, és kellemetlen természetét leszámítva újabban nem adott okot a vele szembeni bizalmatlanságra, németellenességnek pedig semmi jelét nem mutatta. Így hát kinevezése Berlin szempontjából – noha nem volt örvendetes – politikai értelemben nem is lehetett aggályos. Annál sokkal nyugtalanítóbbnak tűnt egy esetleges agrément megtagadása. Ebben az esetben attól lehetett tartani, hogy Németország veszélyes ellenfele válna belőle. Az említettek miatt a német diplomácia terve az volt, hogy Emichet, amíg lehet, a hivatalában tartsák, ha azonban Kánya kinevezése elkerülhetetlenné válik, megadják neki az agrément-t.⁸⁶ Úgy kalkuláltak, hogy ha közismert hiúságát szem előtt tartva kezelik, a kétségtelenül tehetséges és a magyar külügyminisztériumban

83 PA AA Pol. Abt. II. Ungarn. Pol. 11. Nr. 3. Staatsmänner 1. 1920. augusztus–1928. december. Welzeck jelentése, Budapest, 1923. szeptember 3.

84 Régi ellenlábasa, Welzeck el tudta képzelni, hogy Kánya berlini küldetésének híre mögött tulajdonképpen a külügyminisztériumból való óvatos elmozdításának szándéka húzódik meg, és azt az említett országok képviselői kényszerítették ki a magyar kormánytól. Köztudott volt, hogy a kisantant kéréseket ellenfele, és – ha jó diplomataként fékezte is magát – ugyanezt Franciaországgal kapcsolatban is el lehetett mondani róla. Emiatt Franciaország és a kisantant-államok budapesti képviselői személyében látták a Magyarországhoz fűződő kapcsolataik normalizálásának egyik legfőbb kerékkötőjét. A kérdés a német követ több személyes találkozásán szóba került. Welzeck lengyel kollégája úgy látta, hogy a kialakult körülmények között (azaz személyének kényelmetlenné válásával) Kánya előtt nem maradt más választás, mint a berlini követi poszt elfoglalása. PA AA Pol. Abt. II. Ungarn. Politik 9. Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns in Deutschland. Bd. 1. 1920. augusztus–1936. március. Welzeck jelentése, Budapest, 1924. február 6.

85 Nem árt azért hozzátenni, hogy Kánya (csakúgy, mint Teleki) 1920 nyarán tisztában volt a bajor szélsőjobboldali körök magyarországi kapcsolataival, a megbeszélésekről is tudott, részt azonban nem vett a tárgyalásokon. A miniszterelnökhöz hasonlóan nem a Kahr-féle csoportot, hanem a Hans von Seeckt vezérkari főnök által fémjelzett mérsékelt jobboldali erőket tartotta valódi partnerének. *Ablonczy Balázs*: Teleki Pál. Osiris, Bp., 2005. 185–186.

86 Uo. Gerhard Köpkének, a német külügyminisztérium II. osztálya igazgatójának levele Welzeckhez, Berlin 1924. február 18. Arra, hogy Emichet Berlinben tartsák, nem látszott sok esély. A magyar külügyminisztériumban nem voltak elragadtatva a követ képességeitől, azokat a Disz téren meglehetősen szerénynek ítélték. Uo. Feljegyzés, 1925. május 12.

jókora befolyással rendelkező diplomata nagy szolgálatakat tehet a német érdekeknek. Tapasztalata és éles elméje miatt nem volt várható tőle, hogy a számára egyetlen szóba jöhető poszton népszerűtlenné akarna válni.⁸⁷

A vele szemben megfogalmazott kritikák a következő év tavaszán ennek ellenére szó szerint megisméltődtek.⁸⁸ Külpolitikai törekvéseinek irányát érzékelték a Wilhelmstrassén, legfeljebb a többször megbízhatatlannak kikiáltott diplomata állhatatosságában kételkedtek. A német külügyminisztériumban kényszerűen tudomásul vették Kánya júliusra vagy augusztusra várható kinevezését, ám azt továbbra sem különösebben üdvözölték, annál is kevésbé, mivel elődjével a külügyminisztérium vezetése igen szoros, mondhatni baráti kapcsolatokat ápolt. Az Emich távozása miatt lenyelt keserű pirula utóízét enyhítette, hogy Kánya kiküldésével a magyar kormány az egyik, ha nem a legbefolyásosabb külügyi órakulumát delegálta Németországba. Ez azt bizonyította, hogy a magyar partner még az eddigieknél is nagyobb súlyt fektet a Németországhoz fűződő kapcsolatok javítására. Ezt Hindenburg elnök elégtétellel nyugtázta Kánya bemutatkozó látogatásakor.⁸⁹

Az, hogy tekintélyes és magabiztos diplomata foglalta el a követi posztot, nem csupán stílusbeli változást jelentett az Emich-korszakhoz képest, hanem együttal a diplomáciai érintkezés rutinját is átalakította. A német kormány korábban minden ügyet a berlini magyar követ mellőzésével, a budapesti német megbízott útján intézett el. Ezt a gyakorlatot sem Kánya önérzete, sem pedig addig kivívott pozíciója miatt nem lehetett tovább fenntartani. A magyar kormány új kiküldöttje ráadásul sokkal önjáróbban cselekedett elődjénél, ami azt jelentette, hogy esetenként a berlini külügyminisztérium mellőzésével cserélt információt német kormányzati szervekkel.⁹⁰

A frankügy

Az 1925 októberében kinevezett új követ még meg sem melegedett a székében, máris gondjai támadtak. Ugyanabban az évben pattant ki a két háború közötti magyar politika egyik legkínosabb esete, a frankhamisítási botrány. Az ügy nem csupán Magyarország nagy nehezen megerősített külpolitikai pozícióját ingatta meg, hanem kényesen érintette Kánya személyét is. Holland rendőrök ugyanis megtalálták azt a naplót, melyben az ügy egyik szereplője, Jankovich Arisztid rögzítette az ügy általa ismert eseményeit és az azzal kapcsolatba került személyek neveit. Utóbbiak között Kánya Kálmán is szerepelt. Németország hágai követsége Jankovich lebukása után rögtön jelezte, hogy az ügy szálai a berlini magyar követségig nyúlnak. A holland politikai rendőrség vezetőjétől kapott információk szerint a

87 Uo. Welczek jelentése, Budapest, 1924. február 6.

88 PA AA Pol. Abt. II. Ungarn. Politik 9. Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns in Deutschland. Bd. 1. 1920. április–1928. december. Feljegyzés, 1925. május 12.

89 Uo. Feljegyzés Kányának a német államfőnél tett bemutatkozó látogatásáról, Berlin, d. n.

90 MNLOL K 64 1926–11/a. 18. cs. fol. 21–22. Kánya kézzel írt pizkozata, rá vonatkozó német panaszokról, d. n.

hamis ezerfrankosokból diplomáciai futár útján a berlini követség is kapott. Ezt azonban a holland nyomozhatóságok bizonyítani nem tudták.⁹¹

Kánya esetleges érintettsége nem került el a német sajtó figyelmét. Annak ellenére, hogy a német külügyminisztérium igyekezett visszatartani a témától a szenzációra éhes újságírókat, néhány lap meglehetősen barátságatlan hangvételű cikkben tálalta az eseményeket és abban a követ szerepét. Tudni vélték róla, hogy alkalmasint a Gömbös-féle jobboldali radikalizmus egyik legbuzgóbb hívének számít, továbbá hogy berlini küldetése is a német radikálisokhoz fűződő szálak megerősítését szolgálta.⁹² A berlini magyar követségen egyébként azonnal fogadták a német sajtó képviselőit, és a leírtakat teljesen alaptalannak minősítették.⁹³ Kánya pert is fontolgatott a hírrel előhozakodó *Ullstein-Press*e ellen.⁹⁴ A német újságok írásai ennek ellenére sem kímélték a magyar diplomatát. A *Berliner Tageblatt* arról tudósított, hogy Kánya kénytelen volt lemondani egy követségi fogadást, mert mind a francia és angol diplomáciai, mind a német gazdasági és politikai körök bojkottot hirdettek ellene. A lap szerint a német külügyminiszter és államtitkára egyaránt lemondta a részvételt, hiszen „senki nem kíván olyan ember vendége lenni, aki közeli kapcsolatokat ápol a frankhamisitókkal és csupán diplomáciai előjogai mentik meg a börtönbüntetéstől”. A cikk írója kifogásolta, hogy noha a kormány a társasági érintkezés során elszigetelődik a követtől, a hivatali életben változatlanul fenntartja vele a kapcsolatot. Véleménye szerint mivel Kánya nem fog saját elhatározásából eltűnni, a kormányzat illetékeseinek kellene félreérthetetlenül tudomására hozni, hogy jelenléte nem kívánatos a német fővárosban. A híreket a követség természetesen azonnal cáfolta.

Az úgy tehát újólag felszínre hozta Kánya radikális jobboldali kapcsolatait. Terítékre került a közismerten radikális, legitimista és kalandor terveket mindig támogatni kész Albrecht királyi herceggel fenntartott bensőséges kapcsolata is. Albrecht apja, Frigyes szoros kapcsolatban állt a MOVE és az ÉME képviselőivel, és nagyvonalú anyagi támogatásban részesített müncheni szélsőjobboldali köröket.⁹⁵ A német külügyminisztérium II. osztálya igazgatójával, Gerhard Köpkével folytatott megbeszélésén Kánya kénytelen volt védekezni a vádakkal szemben. Felvilágosította a Politikai Osztály vezetőjét, hogy a magyarországi legitimisták és Albrecht hívei között mély szakadék tátong, őt magát pedig a legitimista körökben kifejezett ellenszenv övezi a IV. Károllyal szemben tanúsított illojális magatartása miatt. Azt, hogy a főherceg politikai köréhez tartozna, Kánya szintén határozottan tagadta. Windischgrätzről és a bankjegymásolatokról meglehetősen lekicsinylően beszélt. A herceget egzaltált személyiségként mutatta be, és sajnálatosnak tartotta,

91 PA AA Pol. Abt. II. Geheimakten. Ungarn 5 Bd. 1. A. Geheim. Die Frankfälscheraffaire. Bd. 1. 1925. december 9–1926. március 1. A hágai német követség jelentése, 1925. december 18.

92 Uo. Carl von Schubert külügyi államtitkár távirata a budapesti német követségnek, Berlin, 1926. január 7.

93 Uo. Schubert távirata a budapesti német követségnek, Berlin, 1926. január 7.

94 PA AA Pol. Abt. II. Ungarn 5 A. Bd. 1. Welzeck távirata, 1926. január 9.

95 C. A. Macartney: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. I–II.* University Press, Edinburgh, 1956–1957. II. 456.

hogy annak idején IV. Károly köréhez tartozott. A franküggyel kapcsolatban először úgy nyilatkozott, hogy annak részleteivel még nincs tisztában, később viszont kijelentette, hogy a háttérben olyan magyarországi belpolitikai körök állnak, akiknek célja a kormányzót és a miniszterelnököt kijátszani egymás ellen. Kitért még saját maga és a porosz, valamint bajor völksisch⁹⁶ körök kapcsolatára is, cáfolva a baloldali német sajtóban terjesztett azon állításokat, melyek szerint feladata, hogy a Monarchia restaurációját német kormánykörökben előkészítse.⁹⁷ Az iránta megingott bizalom helyreállítása érdekében – egyúttal a kormány megbízásából – bizalmasan tájékoztatta berlini partnereit a frankhamisítók, nevezetesen Gerő László őrnagy szoros német kapcsolatairól.⁹⁸ A kellemetlenségek azonban ezzel korántsem értek véget. A brit *Daily Herald* jóval később még mindig olyan információval állt elő, hogy a német kormány a követ visszahívását szeretné kezdeményezni a frankbotrány miatt. Köpke az érintettől értesült a híradásról, és – megállapodásuk nyomán – azonnal táviratozott Londonba. Az ott állomásozó német követ útján felhatalmazta a magyar képviselőt vezetőjét, hogy amennyiben a koholmányt hivatalosan akarja cáfolni, azt Berlinre való hivatkozással teheti.⁹⁹ Egyúttal Kányát is igyekezett lecsillapítani, megnyugtatta őt azzal, hogy a cáfolatról értesíti a londoni követség vezetőjét.¹⁰⁰

Kánya és a Locarno-politika

A frankügyből keletkező botrány hatásai lassan ugyan, de csillapodtak, Kánya előzetes várakozásai azonban továbbra sem teljesültek. A berlini politikai irányvonalat nem sikerült eltéríteni a locarnói útról. A diplomáciai elszigeteltségből a francia biztonsági igények elismerésével kitörni készülő és Párizssal a konstruktív együttműködés jegyében politizáló Gustav Stresemann-nak nem volt érdeke, hogy hazája külpolitikáját Magyarország mellett elkötelezze. Mi több, a konszenzusos politika segítségével a majdani békerekvizió útját egyengető német kormány számára egyenesen terhes volt a potenciális agresszorként számon tartott Magyarországgal fenntartott túlságosan nyájas kapcsolat.¹⁰¹ Kánya azért is teljesen elhibázottnak tartotta a német külpolitika teljesítési irányát, mivel úgy látta: a franciák végérvényesen meg akarják törni Németországot, akik emiatt mindhiába igyekeznek eleget

96 Feltehetően a konzervatív-monarchista Deutsch-Nationale Volksparteira (DNVP), ill. az abból kiváló radikális-antiszemita csoport által alapított Deutschvölkische Freiheitsparteira (DVFP) gondolt.

97 PA AA. Pol. Abt. II. Ungarn 5 A. Bd. 1. Frankfälscheraffaire 1925. december 1–1926. március. Köpke feljegyzése a Kányával történt beszélgetéséről, 1926. január 12.

98 PA AA Pol. Abt. II. Ungarn. Büro des Reichsministers. Staatssekretär Bülow's Aufzeichnungen über Diplomaten Besuche, 1920. 10–1929. 09. 579964. Schubert számjeltávirata a budapesti német követségnek, Berlin, 1926. január 29.

99 Uo. Gerhard Köpke távirata a londoni német követségnek, 1926. június 8.

100 Uo. Köpke feljegyzése Kányával folytatott beszélgetéséről, 1926. június 8.

101 Ld. *Pritz P.*: Magyar–német viszony i. m. (60. jz.) 6.

tenni Párizs követeléseinek. Erről igyekezett meggyőzni a berlini illetékeseket. Noha rendszeresen győzködte a vezető német politikai csoportok képviselőit a német–magyar együttműködés szükségességéről, igyekezete nem érhetett célt. Sem Carl von Schubert külügyi államtitkárnak, sem pedig más vezető német politikusnak nem sikerült „felnitnia a szemét” és kicsikarnia tőlük a remélt támogatást.

Még évekig kevés sikert hozott Kánya és a korabeli magyar külpolitika számára az olasz–magyar közeledés német elfogadtatása is. Annak ellenére, hogy Bethlen az olasz–német együttműködés elősegítésén dolgozott, a kormányt képviselő Kányának meg kellett küzdenie azokkal a – nem alaptalan – vádakkal,¹⁰² melyek szerint a magyar–olasz kooperációnak német-, illetve osztrákellenes éle lenne. A magyar diplomata az 1927. évi magyar–olasz szerződés megkötését követően egyre jobban sürgette a német–olasz megbékélést, ám hamar kiderült, Berlin nem hajlandó egyetlen olyan lépést sem tenni, amely növelné Franciaország bizalmatlanságát.¹⁰³ Ezek a nézetek később sem változtak számottevően. A dél-tiroli kérdés mellett a fasiszta rezsim jellegéből adódóan is élesedett az ellentét a két ország között.¹⁰⁴ A feszültségek a gazdaságpolitika terén is jelentkeztek. Mindezekről eltekintve Németország stratégiai partnerként sem számolt a katonailag gyenge Olaszországgal. A Mussolinivel való együttműködést túlon túl kockázatosnak tartották Berlinben, még abban az esetben is, ha sikerülne neki az ország erőit egységbe formálni. Nyersanyagainak szűkössége, erőforrásainak és hadseregének gyengesége bizonytalan szövetségessé tették Rómát a német vezetés szemében. A pillanatnyi helyzetben azonban elsősorban attól tartottak, hogy az olasz külpolitika kijátssza őket Franciaországgal szemben. A francia–német viszony kiéleződése pedig újítást állt volna olyan aktuális problémák megoldásának, mint a Berlin számára oly fontos jóvátételi kérdés, illetve a Rajna-vidék kiürítésének ügye. Másfelől viszont a német diplomácia is szívesen demonstrálta volna Párizs előtt külpolitikai önállóságát, s ehhez hozzásegítette volna egy Olaszországgal való taktikai együttműködés.¹⁰⁵

A Berlin és Róma közötti magyar közvetítési törekvéseket a német külügyi vezetés később egyértelműen visszautasította, ráadásul akkoriban Magyarországnak nem szántak különösebb szerepet a Wilhelmstrasse Közép-Európa-politikájában. A német külügyminisztérium 1926 augusztusában elkészített ajánlásában a délkelet-európai kapcsolatok kiépítésének súlypontjául Romániát és Jugoszláviát jelöl-

102 Ez abból adódott, hogy Berlin és Róma érdekei 1936-ig látványosan különböztek, a német feltételezések azonban túlzóak voltak.

103 PA AA Pol. Abt. II. Geheimakten Ungarn Pol. 2. Pol. Beziehungen zu Deutschland, 1920. szeptember–1934. április. Köpke feljegyzése Kányával történt megbeszélésekről, Berlin, 1927. november 3.

104 Elsősorban annak a német–olasz gazdasági kapcsolatokra gyakorolt hatása miatt. Ld. az előző jegyzetet.

105 PA AA Büro des Staatssekretärs. Akten betreffend Deutsch-italienische und Deutsch-österreichische Beziehungen, insb. Südtirol, Anschluss. Bd. 8. 1928. március 5–október 12. R29333. Feljegyzés Németország és Olaszország viszonyáról, 1928. május 15.

te meg.¹⁰⁶ Németország Stresemann idején a legkiegyensúlyozottabb kapcsolatot éppen Jugoszláviával, illetve Csehszlovákiával alakította ki.¹⁰⁷ Berlin a gazdasági szálak szorosabbra fűzésén és a német kisebbségeket érintő kérdések rendezésén munkálkodott a térség államaiban, anélkül hogy bármelyikük mellett elkötelezte volna magát. Németország minden ezt meghaladó törekvés elől megpróbált elzárkózni.¹⁰⁸ Kánya számára konkrét kérdésekben is (például a szentgotthárdi fegyvercsempészési incidens vagy az optánsügy) bebizonyosodott, hogy Németország nem az általa elvárt módon és eréllyel kíván fellépni a magyar érdekek mellett a nemzetközi szinten. Nem volt elragadtatva a német diplomácia játéktól, és mind Köpkét, mind Schubert államtitkárt többször szembesítette azzal a – Magyarországon általános – véleménnyel, mely szerint Berlin csak akkor érdeklődik Budapest iránt, ha a német kisebbség ügyéről esik szó.¹⁰⁹ Sok esetben úgy volt kénytelen érvelni Berlinben, mintha legalábbis Londonban vagy Párizsban tárgyalt volna. Részben azokat a vádakot kellett cáfolnia, melyek szerint Magyarország békebontó politikába kezdett az olasz–magyar kapcsolatok szorosabbra fűzésével. Meg kellett győznie a német külügyi vezetést arról is, hogy Magyarország csakis békés eszközökkel törekszik a status quo módosítására, ami azonban jelenleg egyáltalán nem aktuális. Kifejtette, hogy a kormánynak nem áll szándékában a változás siettetése, sokkal inkább erkölcsi tőkét gyűjtve igyekszik az eseményeket előkészíteni. Hasonlóan érvelt az olasz–magyar közeledés osztrák-, illetve németellenes élet bizonygató nézetekkel szemben is.

Az eltérő alapállást képviselő német diplomaták és politikusok közül talán a már többször emlegetett Köpke volt az, aki Kánya nézeteit a leginkább osztotta. A német diplomata lekicsinylően nyilatkozott Shubertről, aki szerinte csak kevés érzéket árul el a kelet-európai kérdések iránt.¹¹⁰ Megértéssel fogadta viszont a magyar követ mentegetőzéseit, melyeket elsősorban a helyi baloldali sajtóban felbukkant írások kényszerítettek ki. Köpke rokonszenvezett is az olasz–német viszony javítására irányuló nézetekkel, sőt ez ügyben óvatos kritikát is megengedett magának Stresemann politikáját illetően,¹¹¹ miközben önmagát a locarnói politika ellenzői közé helyezte.¹¹² Világossá tette egyúttal azt is, hogy a dél-tiroli kérdés elmérgesedése miatt a magyar indítványokat el kell utasítaniuk.¹¹³ Kijelentette, hogy amíg a locarnói politika nem torkollik zsákutcába, szóba sem jöhet

106 *Németh István*: Németország története. Egységtől az egyesítésig (1871–1990). Aula, Bp., 2002. 136–137.

107 *Eiler Ferenc*: Németország Duna-völgyi politikája 1920–1938. In: Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában. Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Bp., 2002. 5.

108 A kérdéstről részletesen ld. uo.

109 PA AA Büro des Reichsministers, 30. Ungarn I. 1920. október–1929. szeptember fol. 417–418. Schubert feljegyzése, 1928. január 5.

110 MNLOL K 63 KÜM A Külügyminisztérium Politikai Osztályának iratai, Politikai iratok 1928-21/7. 177. cs. 3078/928. Wettstein jelentése, 1928. július 27.

111 Uo. 1933/1928. fol. 28–29. Kánya jelentése, d. n. (beérkezés: 1928. május 9.)

112 Uo. 3078/928. Wettstein jelentése, 1928. július 27.

113 Uo. 1933/1928. fol. 28–29. Kánya jelentése, d. n. (beérkezés: 1928. május 9.)

az Olaszországgal való barátkozás.¹¹⁴ Kánya később is rendre előhozakodott vele Köpkénél, aki azonban semmi biztatót nem tudott mondani neki, mert Stresemann következetesen tartotta magát eredeti elképzeléseihez, és nem volt hajlandó országát eszközül odadobni Mussolininak, aki – szerinte – franciaellenes politikája érdekében kívánta Berlint felhasználni. Amíg tehát Stresemann volt a német külügyek irányítója, addig e tekintetben kedvező fordulatot nem volt miért remélni.¹¹⁵

Kánya éppen ezért nagy reményeket fűzött a német külügyi tárca élén 1929 végén bekövetkezett változáshoz. Stresemann október 3-ai halálát követően novemberben a néppárti (DVP) Julius Curtiust nevezte ki az államfő külügyminiszterré. Curtius – aki Kánya szerint távolról sem volt olyan nagy bámulója Briandnak, mint elődje – valóban megkezdte a távolodást a locarnói politikától, és külügyminisztersége idején a német külpolitika offenzívabb irányt vett.

Mindennek a jelei azonban igencsak halványan bontakoztak ki. Csakhamar kiderült, hogy Curtius kezét megkötik a német külpolitikát fogva tartó béklyók, elsősorban a belpolitikai és a pénzügyi helyzet. Kánya jól látta, hogy külpolitikai fordulatot a Wilhelmstrasse addigi vezető diplomatagárdájával nehéz lesz végrehajtani. Úgy vélekedett, hogy a mértékadó külügyi tisztviselők – köztük Gaus, Schubert, sőt még a Stresemann-nal szemben néha kritikusan fogalmazó Köpke is – csak viszonylagosan vagy egyáltalán nem számíthatók a locarnói politika ellenzői közé, és miniszterüket semmiképpen sem fogják az addig járt külpolitikai útról eltéríteni.¹¹⁶ Köpke nyíltan el is oszlatta Kánya reményeit, amikor kijelentette, hogy a német külpolitikát továbbra is Stresemann elvei irányítják, és a német–olasz viszonyban nem lesz változás. Kánya szerint a német külpolitikai vezetők Franciaország politika és gazdasági pozíciójának „hipnózis alatt állnak”, és a megbízhatatlan Olaszországot (gazdasági és politikai értelemben is) „quantité négligeable-nak”¹¹⁷ tartják.¹¹⁸

Vissza a Dísz térre

Kánya berlini missziója nem hozta meg a várt babért a saját maga számára és a külpolitikai sikert sem az országnak. Ennek a legfontosabb okát egyrészt az eltérő magyar és német külpolitikai ambíciókban kell keresnünk, valamint abban, hogy Budapest és Berlin elképzelt partneri viszonya és valós helyzete között hatalmas szakadék tátongott. Kánya nem tudott eredményre jutni a magyar–német gazdasági kapcsolatok, főleg a magyar agrárexport élénkítése ügyében. Noha gyakran zúdított panaszáradatot a német külügyminisztérium tisztviselőire a német agrárvámok emelésével kapcsolatban, a magyar áruk felvételére vonatkozó kísérletei rendre

114 Uo. 1933/1928. Kánya jelentése, 1928. június 29.

115 Uo. 2900/1928. fol. 30–32. Kánya jelentése, 1928. július 13. Ld. még *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919–1945. 3., átdolg. kiad. Kossuth, Bp., 1988. 113.

116 MOL K 63 1930-21/7. 178. cs. 422/930. fol. 4–7. Kánya jelentése, 1930. február 3.

117 Jelentéktelen súlyúnak.

118 MOL K 63 1930-21/27. 178. cs. fol. 5. Követi jelentés, 1930. március 8.

elbuktak.¹¹⁹ Bernhard Wilhelm von Bülow államtitkárnál tett búcsúlátogatásakor keserűen panaszkodott amiatt, hogy berlini ténykedése eredménytelen maradt.¹²⁰

Kánya nyolc éves berlini tartózkodást követően is dolgvégezetlenül állt a magyar követség élén. Ezért természetesen nem egyedül, sőt elsősorban nem ő maga volt a felelős. Értelmetlen lenne ugyanis rajta számon kérni mindazt, ami a két ország eltérő politikai szándékai, gazdasági érdekei miatt nem valósulhatott meg. A feladat, amelyre Kánya vállalkozott, nem sikerülhetett, s ezt távozása előtt kénytelen volt konstatálni. Egyaránt elégedetlenséggel szemlélte a „pacifizmus lejtőjén egyre lejjebb csúszó birodalom”¹²¹ távolságtartását, majd a német vezetés élénkülő figyelme és a – válság miatt egyre fontosabbá váló – gazdasági kapcsolatok alakulása között megmutatkozó ellentmondást. Nem adott okot a derűlátásra a versailles-i rendszert tagadó, ám a revízió ügyét nemzetközi téren lejárató és túlzott agresszivitásával veszélybe sodró Hitler-féle irányzat megerősödése sem. A német belpolitika 1930-as évek eleji változásait idegenkedéssel fogadta.¹²²

Nincs okunk cáfolni azokat a forrásokat, amelyek szerint egyre többet hangoztatta visszavonulását, annak ellenére, hogy ambícióit még nem látta kiteljesedtetnek. Rendelkezési állományba helyezését bizonyos körökben örömmel üdvözlötték volna, mert így felszámolódtak volna a külügyi szolgálaton belül egymásnak feszülő irányzatok, illetve megszűnt volna az ott uralkodó „kettős szellemiség”.¹²³ A liberális–demokrata *Újság*ban erről megjelent írás igyekezett a Gömbössel rokonszenvező követet rossz színben feltüntetni, és azt sugallni, hogy a hatása még Berlinből is meghatározó a magyar külügyi apparátus munkájára. A torzító beállítás ellenére a későbbi fejlemények igazolták Kánya várakozásait, melyek szerint a németországi követi állás növelheti hatalmi súlyát, egyúttal cáfolták azokat, akik 1925-ben a Dísz téri apparátus éléről való eltávolítására és izolációjára tett kísérletet sejtettek a kinevezése mögött.¹²⁴ A rendelkezésére álló időt Kánya mindenestre vészesen fogyni látta. Talán ennek köszönhető, hogy amikor az események új irányt vettek, már nem állt ellen a felkérésnek, és ezúttal elvállalta a külügyi tárca vezetését.

119 PA AA Direktoren – Handakten (HA) Wallroth, Bd. 28. E. Ungarn, Italien, Balkan, 1926. április–1928. január. Schubert feljegyzése, Berlin, 1929. június 28.

120 PA AA Büro des Reichsministers, 30. Ungarn 3. 1931. május–1935. november. Bülow feljegyzése Kánya búcsúlátogatásáról, 1933. január 23.

121 MNLOL K 63 1928-21/43. 177. cs. fol. 33. Kánya fordulata 1928. február 10-ei jelentésében.

122 Kánya francia diplomaták előtt nem is rejtette véka alá véleményét a náciokról, amire persze taktikai megfontolások is indíthatták. Göbbelst köztönivaló bolondnak, Göringet brutálisnak, Hitlert pedig egyszerű, a tömegek által felszínre dobott figurának tartotta. Documents Diplomatiques Français 1932–1939. Serie I. (1932–1935), Tome III. (17 Mars–15 Juillet 1933). Paris, 1967. 256. sz. (Jean-Paul Boncour budapesti francia követ jelentése Kányával folytatott beszélgetéséről, Budapest, 1933. május 8.) 449–450.

123 Az *Újság* 1931. november 20.

124 Nem szűnő befolyását mutatta az is, hogy a minisztertanács 1928. november 16-ai ülésén arról határozott, hogy a 35. szolgálati évét betöltött követet a szolgálatban visszatartsa. Nyugdíjazása már akkor esedékes volt. MNLOL K 27 23R/54. Jegyzőkönyv a Minisztertanács üléséről, 1928. november 16. http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59705&MT=1. Letöltés ideje: 2012. június 17.

1932 októberében, a Gömbös-kormány megalakításakor többen is szóba kerültek mint lehetséges külügyminiszterek. Kánya akkoriban még egyik kombinációban sem szerepelt, aminek valószínűleg belpolitikai okai lehetettek. A kormányalakítási tárgyalások során Gömböstől kialakított engedmény volt a diplomáciailag teljesen tapasztalatlan Puky Endre kinevezése. Bethlen úgy képzelte, hogy az idős politikust maga előtt tartva, saját embereivel – elsősorban Khuen-Héderváry Sándorral – fogja a magyar diplomáciát irányítani.¹²⁵

Puky Endre kinevezését sem a közvélemény, sem maguk a diplomaták nem tartották szerencsés választásnak, szűkebb körben azt jobbára csak megmosolyogták. De a változtatás időszerű volt, s ennek kivitelezésében Kozma Miklósnak voltak elévülhetetlen érdemei.

Kozma a nyugat-magyarországi kérdés idején kezdett közeledni Kányához, akinek aztán nagy tisztelője lett.¹²⁶ 1923 júliusában három hetet töltöttek együtt a németországi Wildungenben. Kánya a vesebaját kezelte, s amire ritkán volt példa, Kozmát kitüntette bizalmával. Mindennap nagyokat sétáltak, és Kánya beavatta Kozmát külpolitikai nézeteibe, megosztotta vele tapasztalatait. Kozma – akinek nyilván hízelgő volt, hogy a nehéz természetű vezértitkár a bizalmába engedte – a magyar külügyminisztérium tulajdonképpeni politikai vezetőjét és kimagasló szellemi tehetségét tisztelte Kányában. „A legeszesebb és legszemlésebb emberek közé tartozik, akiket valaha ismertem” – írta róla.¹²⁷

Kozma még 1932. október elején felvetette Gömbösnek a Berlinben tartózkodó Kánya megbízásának gondolatát, ám a miniszterelnök a kérdést akkoriban függőben hagyta. Kozma később Zürichből írt levelet Gömbösnek, amiben javaslatot tett több személyi kérdéssel kapcsolatosan. Ebben a levélben ismét indítványozta Kánya kinevezését, felajánlva azt is, hogy Svájcból személyesen megy Berlinbe, rávenni az öreg diplomatát a tisztség elvállalására. A körültekintés érthető volt, hisz Kánya Bethlennek kétszer mondott nemet a felkérésre. A kormányfőtől azonban ezúttal sem érkezett válasz.¹²⁸

Gömbös tartózkodása azzal magyarázható, hogy alapvetően idegenkedett a Kánya által képviselt mentalitástól. A miniszterelnök is jól tudta, hogy a hosszú évek óta Berlinben állomásozó követre úgy tekintenek, mint az egykori Monarchia diplomáciai hagyományainak élő emlékművére. Gömbös szemében azonban éppen ez az osztrák–magyar hagyomány gátolta a magyar nemzeti eszme érvényesülését. Úgy ítélte meg, hogy a hagyományos politikai elit és államhivatalnoki garnitúra lelkületét olyan összbirodalmi gondolkodás hatotta át, mely szemben áll a magyar birodalmi érdekek meggyőződéses képviselésével. Az egyébként kiváló referenciának számító közös külügyminisztériumi szolgálat tehát egyáltalán nem volt jó ajánlólevél Gömbös előtt, aki a Bécsben szocializálódott vezető diplomatá-

125 *Pritz P.*: A külügyi szolgálatok története i. m. (41. jz.) 73.

126 *Ormos M.*: Egy magyar médiavezer i. m. (36. jz.) 110., 114.

127 MNLOL K 429 1920–1924. fol. 68. Kozma feljegyzése.

128 MNLOL K 429 Feljegyzések 1932. 392. d. 14. cím fol. 128. Kozma feljegyzése (Berlini út 1932. december 9–13.).

kat igyekezett mellőzni a diplomáciai életben. 1933 januárjában a külügyi szolgálat tisztviselőinek kiadott rendeletében felhívta a beosztottak figyelmét a magyar gondolat, a magyar faj és nemzet érdekeinek szolgálatára, az „erős magyar érzés kifejllesztésére és fenntartására” idegen miliőben is. Megfogalmazta azt a kívánságát, hogy a diplomaták ismerjék a magyar nép lelki és anyagi adottságát, Magyarország életkörülményeit, földrajzi és néprajzi viszonyait.¹²⁹ E kérdésekben – mint azt korábban említettük – Kányának voltak hiányosságai.

Hozzátehetjük egyúttal azt is, hogy Kánya sem rajongott a Gömbös által képviselt tömegpolitizálásért és tömegpropagandáért. Viszolygott a hangzatos szövegek pufogatásától, a plebejusnak tekintett közönség (legyen az akár a parlamenti képviselőkből álló hallgatóság) mozgósítása, lelkesítő meggyőzése ugyancsak távol állt tőle. Nem volt az előbbiekkal rokon érzelmi politizálás híve, ami viszont a kormányfőre szintén jellemző volt.¹³⁰

Kozma korábbi berlini útja alkalmával már igyekezett kipuhatolni Kánya elképzeléseit esetleges miniszteri megbízásával kapcsolatban. Naplójában azt állítja, hogy semmilyen meghatalmazást nem kapott erre Gömböstől, inkább tréfás formában tudakolózott Kányánál, aki – minden szabadkozása ellenére – késznek mutatkozott a poszt betöltésére.

Kozma jól érezte, hogy Kánya komolyan eljárta a gondolattal, talán hiúságát is sikerült felpiszkálni, nem sokkal később ugyanis Teleki Pál egykori és későbbi miniszterelnök Potsdamban élő sógornőjének akként nyilatkozott, hogy szívesen vállalna megbízatást odahaza. Az elejtett megjegyzés nyilván nem volt minden célzatosságtól mentes. Az információ Telekitől Ottlik Györgyhöz, a befolyásos *Pester Lloyd* korábbi külpolitikai szerkesztőjéhez, a *Nouvelle Revue de Hongrie* kiadójához került, aki azt Gömböshöz továbbította.¹³¹

A másik szálon továbbra is Kozma készítette elő a talajt az öreg diplomata számára. A Gömbösnél nagy befolyással rendelkező MTI- és rádióelnök változatlanul az ő megbízását látta az egyik lehetséges kiútnak a külügyben uralkodó állapotokból. Ha ez a törekvése nem vezetne sikerre, a másik lehetőségként arra gondolt, hogy maga Gömbös venné át a külügyi tárca irányítását. A harmadik megoldást – s nemzetközi diplomáciai körökben talán ennek lett volna a legnagyobb elfogadottsága – Ottlik megbízása jelentette volna, legalábbis Kozma szerint.¹³²

Ebben feltehetően igaza lehetett. A 64 éves Kányát londoni és párizsi körökben is erősen németbarátnak ismerték, akinek közismert volt francia- és kisantant-

129 Gömbös Gyula miniszterelnök, megbízott külügyminiszter elvárásai a külügyi szolgálat tisztviselőivel szemben. Idézi *Pritz Pál*: Két elvárás – két mentalitás. Gróf Teleki Pál és Gömbös Gyula a magyar külügyi tisztviselőkkel szembeni követelményekről. In: *Magyar diplomácia i. m.* (1. jz.) 16–18. Gömbösnek a külszolgálat mentalitásával kapcsolatos irányultságát illetően ld. uo. 12–13.

130 Gömbös politikusi habitusára vonatkozóan ld.: *Gömbös Gyula*: Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk., utószó: Vonyó József. Osiris, Bp., 2004. (Millenniumi Magyar Történelem) 707–710.

131 PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 7. Ministerien. Bd. 1. 1920. március–1934. december. Schoen jelentése, Budapest, 1933. január. 3.

132 MNLOL K 429 1932. fol. 118–119. Kozma feljegyzése.

ellenessége. Ezzel az állomáshelyéről tudósító angol és francia kollégái természetesen tisztában voltak. A Berlinben állomásozó francia követhöz fűződő viszonya ennek megfelelően meglehetősen hűvös volt.¹³³

Annak ellenére, hogy általában a Róma–Berlin-vonal hívének tekintették, az olasz külügyminisztériumban sem lelkesedtek Kánya külügyminiszteri kinevezéséért. Vittorio Cerruti berlini olasz követ – személyes ismeretségük alapján¹³⁴ – tájékoztatta Mussolinit Kánya beállítottágáról. Bár a követ szerint Kánya kiváló intellektusú személyiség, akit már a Monarchia idején kényes feladatokkal bíztak meg, azóta sem tudott felülemelkedni azokon az érzelmeken, amelyek a korabeli osztrák–olasz viszonyt befolyásolták.¹³⁵ Kánya 1907 és 1912 között folyamatosan hallgatta az olaszok szemrehányásait az osztrák lapokban megjelent Róma-ellenes megnyilvánulásokkal kapcsolatban. Ezek a kritikák Itáliához fűződő hűvös érzelmeit tartósan megalapozták. Erre az alapra épült az az ellenszenv, amit a Monarchiával szembeni I. világháborús olasz hadba lépés okozott. Cerruti arról panaszkodott, hogy Kánya folytonosan megtagadta, hogy beszéljen vele az időközben bensőségessé vált olasz–magyar kapcsolatokról, és mély ellenségességén a baráti viszony ellenére sem volt képes változtatni. Az olasz követ Kányát már arra is alkalmatlannak találta, hogy az olasz–német–magyar szövetség szorosabbra vonása idején hazáját Berlinben képviselje. A Kánya külügyminiszterre történő kinevezéséről szóló hírek pedig mély, egyúttal erősen eltúlzott aggodalommal töltötték el, mivel abban a két ország közötti gyors elhidegülés veszélyét vélte felfedezni.¹³⁶

Nagy valószínűséggel erre és más hasonló tartalmú információkra alapozva utasította Fulvio Suvich olasz külügyi államtitkár-helyettes Róma budapesti követét, Ascanio Colonna grófot, hogy járjon el Gömbösnél, és tolmácsolja Mussolini aggodalmait Kánya kinevezésével kapcsolatban. Suvich hangsúlyozta, hogy a külügyminiszter-jelölt – információi szerint – nem akar tudomást venni Olaszország és Magyarország megváltozott viszonyáról és közös érdekeiről. Kérte Colonnát, hogy Gömböst nyugtassa meg: szó sincs a magyar belügyekbe való beavatkozásról, Róma csupán arra a – Kánya személyében megtestesülő – veszélyre kívánja felhívni a magyar kormányfő figyelmét, mely a kapcsolatok továbbfejlesztésének útjába állhat.¹³⁷

Kánya ezzel egy időben a nemzetiszocialista német lapnak, az *Angriff*nek adott interjújában üzenetnek is beillő módon méltatta Mussolininek a békerevízió ügye kapcsán szerzett érdemeit.¹³⁸ A nyilatkozat jelentős nemzetközi visszhangot kapott, és Rómában nem kellett túlzottan nagy tehetség annak dekódolásához. Az

133 Uo. fol. 133. Kettejük kapcsolatáról ennek ellentmondó forrással is rendelkezünk.

134 Cerruti nem csupán közös berlini éveik alatt gyűjtött tapasztalatokat Kányáról, hanem jóval korábban, amikor az még a császári-királyi külügyminisztérium sajtófőnökeként dolgozott.

135 *Réti György*: A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai dokumentumok Magyarországról (a Gömbös kormány időszakában) 1932–1936. Bp., 2003. 53. Cerruti berlini követ jelentése Mussolini kormányfőnek és külügyminiszternek, 1932. december 3.

136 Uo.

137 Uo. 55. Suvich államtitkár-helyettes távirata Colonna budapesti olasz követnek, 1932. december 28.

138 MNLOL K 428 Sajtólevéltár, MTI „könyomatos” hírek, Lapszemle 1927–1935. 1932. december 28.

interjú időzítése kitűnő volt, hiszen azon melegében cáfolta Suvich aggodalmait Kánya Róma-ellenes elkötelezettségét illetően.

Eközben Kozma ismét aktivizálta magát Kánya érdekében. December elején újra előhozakodott a külügyi tárca körüli személyi kérdésekkel Gömbösnél, ügyesen bizalmasára terelve a beszélgetést. A Dísz téren ekkor már-már minden megoldást jobbnak láttak, mint Puky maradását, aki egyébként maga is többször felajánlotta a távozását a kormányfőnek. Gömböst – aki szívesen látott volna egy iskolázott diplomatát a külügyek élén – ezúttal nem kellett sokáig győzködni, megígérte, hogy Kánya kinevezésének ügyét felterjeszti a kormányzónak. Látni kell, hogy ekkor még koncepcionális kérdésekben összhang volt Gömbös és Kánya között,¹³⁹ a kormányfő elgondolása szerint pedig továbbra is ő maga szabott volna irányt a külpolitikának, Kányára pedig a professzionális végrehajtás feladata várt.

Gömbös azt is jelezte, hogy rövidesen megszabadul Khuen-Hédervárytól,¹⁴⁰ akinek követi posztot fog felajánlani.¹⁴¹ Mivel Khuen-Héderváry és Bethlen között igen jó személyes és rokoni kapcsolat volt, Kánya kinevezésével a miniszterelnök úgy vélte: e lépésével politikai riválisának befolyását is sikerrel csökkentheti.¹⁴²

Néhány nappal később a miniszterelnök magához kérette Kozmát, és közölte vele, hogy a kormányzó beleegyezett Kánya kinevezésébe. Gömbös nem titkolta Horthy előtt, hogy lépésével a magyar külpolitika régi célját szolgálja: ti. úgy építeni tovább a magyar–olasz viszonyt, hogy közben a nem éppen jó német–olasz viszony is kedvezőbbé váljon. Horthy ez után felemelte a sorompót az általa nagy tekintélynek, súlyos egyéniségnek tartott Kánya előtt.¹⁴³

Kozma december 9-én személyesen kereste fel Kányát Berlinben, hogy teljes bizonyosságot szerezzen szándékai felől, és a tárcát – immár Gömbös megbízásából – felkínálja neki. Miután csaknem egyórás előadásban vázolta a hazai belpolitikai helyzetet, a különböző személyi kombinációk alakulását, tolmácsolta neki a kormányfő kérését. Hogy hiúságának hízelegjen, azt is megjegyezte, hogy Gömbös nem csupán külügyi, hanem kritikai, tanácsadói szerepkörben is számít a közreműködésére.¹⁴⁴

Most már Gömbös siettette az ügyet, és még azt is kilátásba helyezte, hogy a szónokként nem túlzottan tehetséges Kányát tehermentesíti, és a fontosabb kül-

139 Ez az összhang később megbomlott.

140 Kányának a lehető legjobb benyomásai voltak Khuen-Héderváryról. Határozott, erős egyéniségnek, kitűnő diplomatának tartotta. Belpolitikai szerepét illetően (ti. Khuen-Héderváry Bethlen bizalmasa, sőt rokona volt) azonban nem volt kellően tájékozott. Khuen-Héderváry távozására egyébként 1933 végén került sor, amikor a külügyminiszter addigi állandó helyettesét párizsi követé nevezték ki. MNLOL K 429 1920–1924. 4. cím. fol. 78. Kozma feljegyzése.

141 MNLOL K 429 1932. 4. fol. 131. Kozma feljegyzése.

142 PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 7. Ministerien. Bd. 1. 1920. március–1934. december.

Hans von Schoen budapesti német követ jelentése, Budapest, 1933. január. 3.

143 MNLOL K 429 1932. fol. 129–130. Kozma feljegyzése.

144 Uo. fol. 133.

politikai kérdésekben maga viszi a szót a parlamentben.¹⁴⁵ Ezzel viszont a követ utolsó kételyét sikerült eloszlatni.

Miután minden kérdés tisztázódott, Gömbös Mussolinit is megnyugtatta. Korábbi üzenetére azt válaszolta, hogy Puky felkészületlen a feladatára, és benyújtotta lemondását, amit ő el is fogadott. Nem rejtette véka alá azt sem, hogy valóban Kányát kívánja kinevezni Puky utódául, és erről már a kormányzóval és Bethlenel is konzultált, akik egyetértettek a döntéssel. Gömbös – bár igyekezett a Ducét Kánya „tisztes szándékai” felől megnyugtanni – közölte, hogy a magyar külpolitika irányvonalának változatlanságára saját személye jelenti a garanciát. Ezt a magyar miniszterelnök feltehetően őszintén is gondolta. Gömbös a külügyekhez kitűnően értő, ravasz diplomata szakmai professzionalizmusát kívánta felhasználni, nem pedig a külpolitika elvi irányítását rábízni a volt berlini követre. Corrado Baldonival, az olasz követség munkatársával közölte is, hogy neki megbízható emberre, a mesterség szakértőjére van szüksége, pontosan olyanra, mint Kánya, akít egyelőre nem is tud megfelelően pótolni Berlinben.¹⁴⁶

A külügyminiszter hazai és nemzetközi fogadtatása

Az esetleges kinevezés híre az illetékes német köröket is váratlanul érte a poszt várományosának magas kora és nem utolsósorban a vele szemben tapasztalható idegenkedés miatt. Kozma már javában szötte a Kánya miniszteri kinevezéséhez vezető szálakat, amikor Hans Schoen, a budapesti német követség irányítója a magyar külügyminisztériumtól még mindig a követ közeli visszavonulásáról hozott híreket. Bizalmasai arról tájékoztatták, hogy – noha Gömbös szeretné tovább marasztalni a szolgálatban – az idős diplomata a következő év tavaszán visszavonul a közéletől.¹⁴⁷

Közben a német sajtó is ellentmondásos találgatásokba bonyolódott, a híradások tudtak már a követi poszton érlelődő változásról.¹⁴⁸ Újraértékelték Kánya munkásságát, emberi és politikai beállítottságát. Bár a francia és brit diplomácia képviselői egyértelműen ezt gondolták felőle, a németek nem tekintették egyértelműen germanofilnek. Bizalmas információik szerint németbarát hírnevét érdes természetének köszönhette. Budapesten eltöltött éveit elsősorban az olasz és az angol követekkel szólalkozott össze. A franciákkal csupán azért nem keveredett nyílt összeütközésbe, mert követük, de Carbonel szolid természete ezt szinte kizártá tette. Kánya már csak azért sem árult el kifejezett vonzalmat Németország

145 PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 7. Ministerien. Bd. 1. 1920. március–1934. december. Schoen jelentése, Budapest, 1933. január. 3.

146 *Réti Gy.*: A Palazzo Chigi i. m. (135. jz.) 55–56. Baldoni budapesti ügyvivő távirata Mussolinitnek, 1932. december 29.

147 PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 7. Ministerien. Bd. 1. 1920. március–1934. december. Schoen jelentése, Budapest, 1932. november 25.

148 *Deutsche Tageszeitung* 1932. november 23.; *Völkischer Beobachter*, 1932. november 23., ill. MNLOL K 428 MTI „könyomatos” hírek, f.) sorozat, Lapszemle (1927–1935), 1932. november 21.

irányában, mert mélyen beléivódott kritikai hajlama, melyet csupán Magyarországgal szemben nem alkalmaz – állapította meg róla Hans Schoen.

Nem maradt titokban Kánya afelett érzett csalódottsága sem, hogy berlini hivatali ideje alatt nem tudott eredményt elérni a közös német–magyar revíziós politika megvalósítása terén. Ezzel magyarzták csüggedt hangulatát, amely nála általában abban mutatkozott meg, hogy a diplomáciai érintkezésben szokatlanul kevés előzékenységet mutatott. Budapesten mindazonáltal kiemelkedő érdemeket szerzett azzal, hogy a német politikai élet szinte valamennyi fontos, mértékadó szereplőjével aktív személyes kapcsolatot tartott. Külügyminiszterként azt várták tőle, hogy e kapcsolatait kamatoztatni fogja, egyszersmind azonban igyekszik majd a németbarátság bélyegétől az olaszok, de más államok előtt is megszabadulni.

Mindenesetre vitán felül állt, hogy Magyarország leendő külügyminisztere a német viszonyok és a német–magyar kapcsolatok kiváló ismerője, kinevezése a külügyi tárca élére egyszersmind a magyar politika Berlin iránti kitüntetett figyelmét mutatja. Gömbös lépését fontos gesztusként értékelték tehát, ami óhatatlanul együtt járt Kánya berlini szereplésének pozitív megítélésével. Képességeinek elismerése, sőt túlértékelése jól tükröződött a német újságok írásaiban.¹⁴⁹ Nyoma sem volt a korábban Kányát kritizáló írásoknak: korábban elmarasztalták nyers modoráért, most pedig lelkesen dicsérték nyílt szókimondása miatt. A lelkesülségben élen járó *Germania* minden lehetséges jót elmondott róla, kiemelve, hogy a háború után elszürkült magyar–német viszonyt sikerült ismét baráttá és bizalmasá tennie.¹⁵⁰ A *Deutsche Allgemeine Zeitung* úgy búcsúzott Kányától, hogy személyében nem csupán kormányzati és diplomáciai körökben megbecsült, hanem a berlini társasági életben, klubokban is nagy közkedveltségnek örvendő figura távozik a német fővárosból. Vezetése alatt a magyar követség olyan találkozóhelynek számított, ahol a szellemi és politikai élet szereplői egyaránt szívesen időztek.¹⁵¹ Figyelembe véve Kánya alaptermészetét, a társasági élettől való távolságtartását, hozzávéve még berlini küldetésének kudarcait, ebben komolyan kételkedhetünk.

A Mussolini-féle irányított olaszországi sajtó az említett előzmények után tárgyilagos, sőt rokonszenvező hangnemben tárgyalta Kánya kinevezését, ami arra utal, hogy a magyar megnyugtatás hatott Rómában. A *Tribuna* az olasz–magyar barátsági szerződés egyik kezdeményezőjeként mutatta be a diplomáciai körökben – mint láttuk – ellentmondásos személyiségként számon tartott diplomatát.¹⁵² A francia újságok majd mindegyike, a *Temps*, a *Débats*, a *République* és a *Journal de Genève*, az *Ordre*, az *Avenir*, a *Le Journal* és a *Petit Journal* is tudósított a magyar külügyi poszton történt változásról. Mivel Kánya franciaellenes és németbarát beállítottságát hosszú ideje tényként kezelték, baráti hangvételi és bizakodó cikkek nem nagyon láttak napvilágot vele kapcsolatban. A lapok azt hangsúlyozták, hogy

149 MNLOL K 428 MTI „könyomatos” hírek, f.) sorozat, Lapszemle (1927–1935). 1933. január 3., január 5.

150 Uo. 1933. január 9.

151 *Deutsche Allgemeine Zeitung* 1933. január 6.

152 MNLOL K 428 MTI „könyomatos” hírek, f.) sorozat, Lapszemle (1927–1935), 1933. január 13. 46.

Magyarország általános külpolitikai irányvonalában nem várható ugyan komolyabb változás, ámde a külpolitika módszerei átalakulhatnak. Azaz határozottabbá válik, és erőteljesebb lesz a revíziós aktivitás is. A *Débats*, majd ezt követően a többi lap is hangsúlyosan utalt a volt berlini követ és Kurt von Schleicher német kancellár utóbbi időben bensőséggé vált kapcsolatára. Utóbbit a *République* is hangsúlyozta, miközben sokkal élesebben támadta és nácibarátnak bélyegezte Kányát. Kinevezése az újság szerint a magyarországi diktatórikus politikai irányvonal további megerősödését jelezte.¹⁵³

A környező országok sajtójában valós és légből kapott információk egyaránt megjelentek Kánya várható kinevezésével kapcsolatosan. Egy bizonyos, aki rosszat akart írni az új magyar külügyminiszterről – s ilyen jócskán akadt –, az könnyen talált „fogást” addigi életpályáján. Nem felejtették el neki az I. világháború előtti bécsi működését, sem későbbi ténykedésének azt az epizódját, amikor a frankhamisításban való közreműködés árnyéka vetült rá. Arról, hogy miért éppen őrá esett a választás, meglehetősen változatos kombinációk láttak napvilágot. A csehszlovák újságok némelyike szerint Kánya Berlinben Gömbös bizalmi emberként működött, és gyakori kapcsolatban állt Hitlerrel és körével.¹⁵⁴ A *Narodni Listy* három nappal később már arról írt, hogy Kánya kinevezését egyenesen Mussolini sürgette. Az újság szerint Kányának a lanyha magyarországi propaganda élénkebbé tétele miatt kell a külügyi tárcát elvállalnia, és Jugoszláviát még 1933. április végéig teljes válságba sodornia. A feladat elvégzését követően Bethlen fogja átvenni a Dísz tér irányítását – kombinált a lap. A cikkben közölt információkat szinte szó szerint átvette később az *Echo de Belgrade* című délszláv újság is.¹⁵⁵ A Benešhez közel álló *Lidove Noviny* budapesti tudósítója szerint Kánya kinevezése meglepetésszerű fordulat, hiszen ballhausplatzi tradícióival a volt berlini diplomata egyáltalán nem illeszkedik bele a Gömbös által addig képviselt külpolitikai irányzatba. A lap nagyon élesen bírálta Kányát, mint aki elfogult mindennel szemben, ami szláv, és fő kitervelője, valamint végrehajtója volt az egykori osztrák–magyar külpolitika balkáni fondorlatainak. Az indulatokban bővelkedő írás szerzője azzal számolt, hogy a kedvezőtlennek ítélt személyi változás révén a magyar külpolitika radikalizálódása és az olasz orientáció erősödése következik majd be.¹⁵⁶ A francia és különböző szláv lapokban megjelent Kánya-ellenes írások tartalmi elemei egyes román újságokban is visszaköszöttek. A bukaresti *Universul* a „Kicsoda Magyarország új külügyminisztere?” című cikkében valóságos filippikát közölt, melyben felidézti a Ballhausplatz „bármire képes” intrikusának alakját, akit ízlése elsősorban „földalatti manőverekre” tesz képessé.¹⁵⁷ Az osztrák sajtó nagy része visszafogott hangnemben reagált Kánya kinevezésére. Kivételt jelentett ez alól az *Arbeiter Zeitung*, amely részben felhánytorgatta a frankhamisítási ügyben

153 Uo. 1933. január 10. 28–29.

154 *Narodni Listy* 1933. január 11.; MOL K 428 MTI „könyomatos” hírek, i.) sorozat, Bizalmas értesítések 1920–1939, 1933. január 11.

155 Uo. 1933. január 14. 28.

156 MOL K 428 MTI „könyomatos” Hírek, f.) sorozat, Lapszemle (1927–1935), 1933. január 7.

157 Uo. 1933. január 23.

játszott szerepét, részben a Ballhausplatz politikai bajkeverőjét, a Szerbia elleni rágalom buzgó terjesztőjét látta és láttatta a leendő magyar külügyminiszterben.¹⁵⁸ A *Die Presse* kiemelte, hogy külügyminiszterként egyik fő feladata a magyar–német kereskedelmi kapcsolatok élénkítése, hiszen ezek javítása berlini követi időszakában nem sikerült.¹⁵⁹

A hazai ellenzék hevesen tiltakozott Kánya kinevezése ellen, felröva neki berlini sikertelenségét és a frankhamisítási ügyben játszott szerepét. A szociáldemokraták legfontosabb érve az volt, hogy a külügyminiszteri poszt betöltésére csak intakt személy jöhet számításba, s ennek a kritériumnak Kánya semmiképpen nem felel meg. Az új külügyminisztert már a közös külügyminisztériumban játszott békebontó szerepe is alkalmatlanná teszi a feladat ellátására, ráadásul olyan diplomatáról van szó, aki folyamatosan gerjesztette maga körül a feszültséget és visszatérően külpolitikai bonyodalmakat keltett. Ridegnek, könyörtelennek és zárkózottnak írták le, ami berlini ténykedésére is rányomta a bélyegét. Emiatt nem csupán német politikai körökben nem sikerült megkedveltetnie magát, hanem a vele kapcsolatot kereső magyarok egy része között sem. Szemére vetették, hogy nem volt hajlandó találkozni a sajátjától eltérő politikai nézetet vallókkal, legyenek azok németek vagy magyarok. Ez az elutasító magatartás állt amögött, hogy követsége idején nem sikerült elérni Magyarország és Németország gazdasági közeledését.¹⁶⁰

Gömbös természetesen kiállt választottja mellett. Visszautasította a személyét ért vádakot, többek között azzal, hogy aki az aktuális kelet-európai helyzetben a magyar külügyminisztert háborús uszítónak kiáltja ki, az agent provocateur szerepet játszik az országban.¹⁶¹

A kinevezést azonban nem csupán a szociáldemokrata ellenzék fogadta fenn tartásokkal. A *Nemzeti Újság*, mely a katolikus Központi Sajtóvállalat reggeli lapja volt, szintén – igaz burkolt – aggályokat fogalmazott meg az új külügyminiszter személyét illetően. A cikk azzal igyekezett a döntés súlyát kicsinyíteni, hogy a külügyminiszter csak eszköz a külpolitikai célok szolgálatában.¹⁶²

Utóbbival gyaníthatóan Gömbös is egyetértett, azzal a hátsó gondolattal, hogy a míves eszközt idővel megpróbálja kézre álló, számára hasznos kellékké tenni. Az új külügyminiszter azonban nem volt alkalmas arra, hogy jó végrehajtóként támogassa a kormányfő külpolitikai elképzeléseit. Karakterisztikus egyénisége és önállósága nemcsak Gömböshöz, hanem annak utódaihoz fűződő viszonyát is meghatározta. Kánya igényt tartott arra, hogy szava legyen a külügyek intézésében, a lehetőségek határáig biztosítva nem csupán saját, hanem országa döntési önállóságát is az 1930-as években. Ez a törekvése azonban megghiúsult a hazai külpolitika egyre szűkülő horizontja, valamint Magyarország és hegemon szövetségese, Németország érdekkülönbségei miatt.

158 Uo. 1933. január 7.

159 Uo. 1933. január 20.

160 Az 1931. július hó 18-ára meghirdetett országgyűlés naplója. XIII. kötet. 148. ülés. Györki Imre interpellációja, 1933. február 15. 189–191.

161 Uo. 191. Gömbös Gyula válasza.

162 MNLOL K 428 MTI „könyomatos” hírek, f.) sorozat, Lapszemle (1927–1935), 1933. január 25.

IMRE TÓTH

THE ROAD OF KÁLMÁN KÁNYA TO THE LEADERSHIP OF THE MINISTRY
OF FOREIGN AFFAIRS

Kálmán Kánya was one of the chief actors of Hungarian foreign policy in the interwar period, and its official leader between 1933 and 1938. His person and activity are given a special flavour by the fact that he gave to both his post and the tasks it involved a new interpretation.

The present study follows the successive stations on the way to the leadership of the foreign ministry, and the parallel development of his personality. It was as a student of bourgeois origins that Kánya entered the Eastern Academy at Vienna, which prepared for consular service. In the foreign apparatus of the Austro-Hungarian Monarchy he at first worked in the consular branch, than was transferred to the ministry, where he led the press department. Although his work was partly administrative, partly political, this latter aspect gradually became more dominant than usually. He aimed to fulfil his ambitions through a more effective direction of the press. Between 1913 and 1918 he functioned as the Monarchy's ambassador in Mexico. These years spent in isolation further affirmed the already elitist tendency of his intellectual stance. After his return he was given a post in the Hungarian ministry of foreign affairs.

Alongside his undeniably outstanding personal abilities, an important role in his rise was played by the collapse of the Austro-Hungarian state and the consequent emergence of an independent Hungarian ministry of foreign affairs. As the chief secretary of the ministry, he was able to vindicate a key role for himself. At the same time, his activities and especially his personal style earned him a lot of enemies. As a sometime member of the Imperial foreign apparatus, he was even less inclined than most of his contemporaries to accept the serious loss of prestige that Hungary was forced to face after WW I. In the course of his activity in the foreign service, it became increasingly clear that he was before all interested in the conceptual questions of foreign policy. This particular interest certainly played a role in his assuming the Hungarian embassy at Berlin from 1925. His chief aim was tightening the German-Hungarian relationship, but all he was able to achieve in the end was to improve somewhat the initially rather negative view of his own personality.

Although he was expected to retire after his service in Berlin, eventually prime minister Gyula Gömbös offered him the direction of the Ministry of Foreign Affairs in order to enlist his help in the execution of his own ideas of foreign policy. Since Kánya was a man of will himself, however, he soon managed to shift the balance in the traditional relationship between the prime minister and the minister of foreign affairs in his own favour, which, in turn, made this relationship rather disharmonious.